

"MENNYTTÄ EI VOI MUUTTAA, MUT
HUOMISEEN VOI VAIKUTTAA"

Huostaanotettujen lasten ja heidän biologisten
vanhempiensa välinen yhteydenpito vanhempien
kokemana

Kirsi Heliävirta, Mari Jämsén ja Tanja Kiiskinen

Opinnäytetyö, syksy 2008

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä

Pieksämäki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK) +

Lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Heliävirta, Kirsi, Jämsén, Mari & Kiiskinen, Tanja. ”Mennyttä ei voi muuttaa, mut huomiseen voi vaikuttaa.” Huostaanotettujen lasten ja heidän biologisten vanhempiensa välinen yhteydenpito vanhempien kokemana. Pieksämäki, syksy 2008, 66 s., 2 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Itä Pieksämäki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan kelpoisuus.

Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia huostaanotettujen alle 8-vuotiaiden lasten vanhempien kokemuksia yhteydenpidosta heidän lapsiinsa, kun huostaanotosta on kulunut vähintään kaksi vuotta. Tavoitteena oli antaa vanhemmille mahdollisuus saada äänensä kuuluviin. Tarkoituksena oli myös saada uutta tietoa kaikille lastensuojelun parissa työskenteleville siitä, miten vanhemmat kokevat yhteydenpidon lapsiinsa ja mitkä asiat siihen vaikuttavat.

Teoriaosuudessa käsitellään yleisesti lastensuojelua, huostaanottoa ja sijaishuoltoa sekä vanhemmuutta ja yhteydenpitoa. Teoriaosassa tuodaan esille myös huostaanoton aiheuttaman kriisin vaiheita perheessä ja huostaanoton nostattamia tunteita eri osapuolissa.

Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisella tutkimusmenetelmällä. Tutkimuksen aineisto kerättiin teemahaastattelulla, haastattelemalla huostaanotettujen lasten vanhempia. Haastatteluun osallistui neljä biologista äitiä. Haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluina kevään 2008 aikana.

Tutkimustuloksista kävi ilmi, että huostaanotto herätti vanhemmissa ristiriitaisia tunteita, niin helpotusta kuin surua ja vihaakin. Oman lapsen huostaanoton hyväksyminen vaati vanhemmilta aikaa. Yleisin yhteydenpitomuoto oli lasten tapaaminen. Tärkeimmäksi asiaksi nousi tavallisen arjen jakaminen vanhempien ja lasten kesken. Tutkimuksen mukaan yhteydenpitoa helpotti biologisten ja sijaisvanhempien toimiva yhteistyö sekä se, että kaikki osapuolet olivat hyväksyneet huostaanoton. Sosiaalityöntekijältä saatiin taloudellista tukea, mutta häneltä kaivattiin empatiaa ja aikaa huomioida asiakas yksilöllisesti.

Tuloksista voidaan päätellä, että vanhemmat tarvitsevat tilaa tunteilleen ja tukea niiden käsittelyyn. Tunne siitä, että he ovat tulleet kuulluiksi, on tärkeä. Biologiset vanhemmat haluavat jakaa vanhemman roolin sijaisvanhempien kanssa ja olla mukana lastensa elämässä tasavertaisina kasvattajina. Kaikesta huolimatta tärkein asia vanhemmille on lapsen etu.

Asiasanat: lastensuojelu, huostaanotto, sijaishuolto, vanhemmuus, yhteydenpito, tunteet, kvalitatiivinen tutkimus

ABSTRACT

Heliävirta, Kirsi, Jämsén, Mari and Kiiskinen, Tanja

”You can’t change the past, but you can have an effect on tomorrow.” Keeping in contact between children taken into custody and their biological parents as experienced by the parents.

66 p., 2 appendices. Language: Finnish. Pieksämäki, Autumn 2008.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services.

Degree: Bachelor of Social Services + Qualification of Kindergarten teacher.

The purpose of this study was to examine the experiences of parents of under 8-year-old children taken into custody and their keeping in contact after two years passed since the custody taking procedure. The aim was to give the parents a chance to be heard and to gain new information for people working in child welfare on how parents experience keeping in contact with their children and what things affect the communication process.

The theoretical part covers general child welfare, custody, foster care, parenthood, and keeping in contact between children and parents. The theoretical part also includes a description of different stages of crisis in a family caused by custody and feelings brought up by the process.

The study was carried out with qualitative research method. The research material was collected by theme interviews by interviewing parents whose children have been taken into custody. Four biological mothers took part in the interviews that were carried out individually during spring 2008.

The results of the study show that custody brought up controversial emotions; relief as well as grief and anger. Approving taking custody of one’s own child requires some time from a parent. The most common way of keeping in contact was meeting up with the children. The most important thing for parents was sharing everyday life and daily routines with their children. According to this study, keeping in contact was made easier by biological and foster parents’ co-operation and both parties’ acceptance of the custody process. Parents felt that whereas social workers gave economical support, more empathy and time to pay attention to the customer individually was needed.

To conclude, the results of this study show that parents need space for their emotions and support to dealing with them. The feeling of having been heard is extremely important. Biological parents wanted to share the parenting role with the foster parents and wanted to be parts of their children’s lives as equal educators. Nevertheless, the most important thing to biological parents was the benefit of their child.

Keywords: child welfare, custody, foster care, parenthood, keeping in contact, emotions, qualitative research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 LASTENSUOJELU ON LASTEN SUOJELUA.....	7
2.1 Lastensuojelun tarkoitus	7
2.2 Milloin tehdä lastensuojeluilmoitus.....	8
2.3 Lastensuojelutarpeen kartoitus	9
2.4 Onnistunut asiakassuhde perheen ja työntekijän välillä.....	9
2.5 Asiakassuunnitelma yhteistyön välineenä	10
2.6 Avohuollon tukitoimet.....	11
2.7 Huostaanotto on lastensuojelun äärimmäisin keino	12
2.8 Sijaishuolto	13
2.9 Jälkihuolto itsenäistymisen tukena	14
3 LAPSEN JA VANHEMMAN VÄLINEN YHTEYDENPITO.....	15
3.1 Yhteydenpidon tavoitteet eri osapuolille	15
3.2 Oikeus yhteydenpitoon	16
3.3 Rajoitetut ja valvotut tapaamiset	17
4 PERHESUHTEIDEN MUUTOKSET HUOSTAANOTTOTILANTEESSA.....	20
4.1 Käsitteitä perheestä	20
4.2 Vanhemmuuden kokemus	21
4.2.1 Äitiys	22
4.2.2 Isyys.....	23
4.3 Erilaiset vanhemmuusroolit.....	25
5 HUOSTAANOTON AIHEUTTAMA KRIISI PERHEESSÄ.....	27
5.1 Huostaanottokriisi.....	27
5.1.1 Sokkireaktiot	27
5.1.2 Reaktiovaihe.....	28
5.1.3 Työstämis- ja käsittelyvaihe.....	29
5.1.4 Uudelleen orientoitumisen vaihe.....	29
5.2 Huostaanoton jälkeinen tuen tarve	30
5.2.1 Vanhemman tukeminen huostaanottokriisissä.....	30
5.2.2 Lapsen tukeminen huostaanottokriisissä.....	32

6 HUOSTAANOTON HERÄTTÄMIEN TUNTEIDEN KÄSITTELY	33
6.1 Biologisen vanhemman tunteet	33
6.2 Lapsen tunteet.....	34
6.3 Sijaisvanhemman tunteet.....	35
6.4 Työntekijän tunteet	36
7 TUTKIMUSONGEMAT	37
8 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	38
8.1 Tutkimuksen kohderyhmä	38
8.2 Tutkimusmenetelmä	39
8.3 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä	40
8.4 Aineiston analysointi	41
8.5 Tutkimuksen luotettavuus.....	42
9 TULOKSET	44
9.1 Yhteydenpidon tavat ja toteutuminen.....	44
9.2 Yhteydenpitoa helpottavat asiat.....	46
9.3 Yhteydenpitoa vaikeuttavat asiat.....	47
9.4 Huostaanoton ja uuden vanhemmuusroolin herättämät tunteet.....	48
10 TULOSTEN TARKASTELUA	52
11 POHDINTA	55
11.1 Eettisyys tutkimuksessamme	55
11.2 Opinnäytetyöprosessin tarkastelua	56
LÄHTEET	59
LIITTEET	65
LIITE 1: Kirje vanhemmille	65
LIITE 2: Haastattelurunko.....	66

1 JOHDANTO

Vanhemmaksi kasvaminen edellyttää ponnistelua, työtä ja luopumisia. Vanhemmiksi ei valmistuta eikä vanhemmuutta voi suorittaa, vaan lapset kasvattavat vanhempia. Vanhemmuus on ihmisoikeus, mutta ennen kaikkea velvollisuus suhteessa lapseen. (Schmitt 2003, 324.) Aina vanhempien voimavarat eivät riitä tarjoamaan lapselle turvallista kasvuympäristöä, ja joskus joudutaan turvautumaan lastensuojelun äärimmäiseen keinoon, huostaanottoon. Sijaishuollossa lapsen ympärillä on aikuisia, joilla on valmiuksia suojella ja hoitaa häntä sekä tukea hänen kehitystään. Lapsen kannalta on tärkeää turvata hänelle läheiset ihmissuhteet, mikäli se lapsen etu huomioon ottaen on mahdollista. Lastensuojelulain (54 §) mukaan lapsen sijaishuolto paikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa.

Tutkimuksemme tarkoituksena on käsitellä huostaanotettujen lasten ja heidän biologisten vanhempiensa välistä yhteydenpitoa vanhempien näkökulmasta. Tutkimme, millä tavalla yhteydenpito toteutuu, mitkä asiat siihen vaikuttavat ja minkälaisia tunteita se vanhemmissa herättää. Lastensuojelussa lähtökohtana on lapsen etu, mutta tässä tutkimuksessa haluamme tuoda esiin juuri biologisten vanhempien kokemukset. Teoriaosuudessa käsittelemme vanhemmuutta, yleisesti lastensuojelua, yhteydenpitoa sijoituksen aikana ja sen herättämiä tunteita.

Huostaanotot ovat lisääntyneet viime vuosina, mutta ajantasaista tutkimustietoa vanhempien ja lasten välisestä yhteydenpidosta ei juuri ole. Kuitenkin sijoituksen taustalla on ajatus siitä, että tulevaisuudessa perheen yhdistäminen olisi mahdollista. Siksi on tärkeää, että biologisten vanhempien ja lasten välistä yhteydenpitoa sijoituksen aikana tuetaan ja asiasta tehdään myös tutkimuksia.

2 LASTENSUOJELU ON LASTEN SUOJELUA

Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on mahdollisimman varhainen, viiveetön ja yksilöllinen puuttuminen riskitilanteisiin ja työskentely yhteistyössä eri tahojen kesken niin, että lasten ja nuorten hoidon ja huollon jatkuvuus voidaan turvata. Lastensuojelulain lähtökohtana on lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. (Lastensuojelulaki 1 §.) Yhteiskunta ja sen palvelurakenne on tullut monimutkaisemmaksi, ja vaikeissa elämäntilanteissa olevat perheet syrjäytyvät helpommin yhteiskunnan ulkopuolelle. Lastensuojelun tehtäväalue on vaikeutunut. Useimmat perheet selviytyvät kuitenkin lastensa huollosta ainakin silloin, jos saavat tarvitsemaansa ammatillista apua ja tukea.

2.1 Lastensuojelun tarkoitus

Lastensuojelu on yksi kunnan palveluista, jonka tarkoituksena on tukea lapsia ja heidän perheitään. Yleisimpiä lastensuojelun tukimuotoja ovat esimerkiksi taloudellinen tuki, tukihenkilö tai tukiperhe, koulunkäynnin tukeminen, harrastusten tukeminen, loma- ja virkistystoiminnan järjestäminen, päivähoidon järjestäminen, perhetyön apu suoraan kotiin tai ohjaaminen muihin erityispalveluihin (esim. terapia, päihdehuolto- ja mielen-terveyspalvelut). (Möller 2004, 87.)

Lastensuojelun pääperiaatteena on ottaa huomioon lapsen etu. Jos vanhempien ja lasten edut ovat ristiriidassa keskenään, on ratkaisevaa lapsen etu. Lastensuojeluviranomaisten tehtävänä on selvittää asianosaisten mahdolliset eroavat näkemykset mahdollisimman objektiivisesti. Tämän varmistamiseksi huostaanottoa harkittaessa tulisi työskentelyyn osallistua ainakin kaksi työntekijää. (Taskinen & Törrönen 2004, 12.)

Lastensuojelulain tarkoituksena on puuttua perheen tilanteisiin niin, että mahdollisimman aikaisessa vaiheessa voitaisiin tukea perheitä heidän ongelmissaan ja näin ehkäistä ongelmien syntymistä. Tällöin erityisen tärkeää on, että avohuollon tukitoimia käytetään tarvittaessa hyvinkin laajasti. Lastensuojelussa vallitsee ns. lievimmän riittävän toimen-

piteen periaate. (Räty 2004, 21.) Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi huostaanottoon ryhdytään vasta sitten, kun avohuollon tukitoimet on todettu riittämättömiksi.

Lastensuojelussa tehtävien ratkaisujen on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Tätä silmällä pitäen eri vaihtoehtojen kohdalla on arvioitava, miten hyvin ne toteuttavat lapsen etua. Niin lastensuojelussa kuin sosiaalipalveluissa muutoinkin, on noudatettava oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden, yhteisvastuullisuuden, osallisuuden, valinnanvapauden ja asiakaslähtöisyyden periaatteita. (Taskinen 2008, 15.)

Perustuslakiin on erikseen kirjattu, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteen mukaisesti on lastensuojelussa kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen mielipiteisiin ja toivomuksiin. Lapsen tulisi saada myös osallistua omaa itseään koskevien asioiden suunnitteluun. Lapsen tulisi myös saada niistä tietoa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla. (Taskinen 2008, 15.)

2.2 Milloin tehdä lastensuojeluilmoitus

Lastensuojeluilmoituksen tekeminen on tarpeellista siksi, että voitaisiin mahdollisimman varhain havaita huolet sekä auttaa lasta ja perhettä. Ilmoituksen tekeminen on tarpeen, jos lapsiin kohdistuvat laiminlyönnit, heitä uhkaavat vaarat tai heitteillejätö (Lastensuojelun Keskusliitto i.a.). Lastensuojeluilmoituksen tekeminen merkitsee väliintuloja perhe-elämään. Siksi huomio kohdistuu sekä lapsen, mutta myös hänen huoltajiensa oikeusturvan takaamiseen. Huoltajiakin on suojeltava. (Mahkonen 2003, 19.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon, päivähoiton, koulutoimen, poliisin tai seurakunnan palveluksessa tai luottamustoimessa olevalla henkilöllä on ilmoitusvelvollisuus. Lain mukaan edellä mainittujen henkilöiden on ilmoitettava sosiaalilautakunnalle, mikäli he ovat työssään saaneet tietää lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelulaki velvoittaa ammattihenkilöt tekemään lastensuojeluilmoituksen salassapitosäännösten estämättä. Ilmoituksen voi silti tehdä kuka tahansa muukin lapsen tai nuoren tilanteesta huolestunut henkilö ottamalla yhteyttä sosiaalityöntekijään. Sosiaaliviranomaiset selvit-

tävät tilanteen ja pyrkivät tarvittaessa auttamaan lasta ja perhettä pääsemään elämässään tasapainoon. (Lastensuojelulaki 25 §.)

Lastensuojelulaissa korostetaan, että viranomaisten ilmoitusvelvollisuus ohittaa muiden lakien salassapitosäännökset. Ilmoitusvelvollisuus koskee myös kuntia tilanteissa, joissa perhe muuttaa paikkakuntaa. Lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus ilmoittaa poliisille tietoonsa tulleista lapsiin kohdistuneista rikoksista. (Taskinen 2008, 9.)

2.3 Lastensuojelutarpeen kartoitus

Yhteistyö käynnistyy lastensuojelun ja perheen välillä yleensä niin, että joko perhe itse ottaa yhteyttä sosiaalitoimeen tai joku muu taho (esim. perheen läheiset tai tuttavat, päivähoito, koulu, neuvola tai poliisi) tekee sen ollessaan syystä tai toisesta huolissaan lapsen tilanteesta (Möller 2004, 87). Suojelua lapsen katsotaan tarvitsevan, mikäli hänen kasvuympäristössään tai olosuhteissaan havaitaan sellaisia puutteita tai tekijöitä, joiden arvioidaan uhkaavan tasapainoista kasvua ja kehitystä (Hurtig 2003, 20).

Kun sosiaalityöntekijä saa lastensuojeluilmoituksen, on hänen seitsemän arkipäivän kuluessa ratkaistava johtaako se lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen. Jos selvitykseen ryhdytään, lastensuojelun asiakkaaksi tulevalle lapselle nimetään oma sosiaalityöntekijä. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta, sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvityksen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. (Lastensuojelulaki 26 §, 27 §.)

2.4 Onnistunut asiakassuhde perheen ja työntekijän välillä

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä oma, hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä (Lastensuojelulaki 13 §). Vanhemman kanssa työskenneltäessä on esillä aina hyvin henkilökohtaisia, usein kipeitä ja tunnetasolla vaikeasti kohdattavia asioita. Asioihin voi liittyä myös epäonnistumisen ja huonommuuden kokemuksia. Täl-

laisessa tilanteessa ei voi edellyttää tai odottaa, että asiakkaan yhteistyövalmiudet olisivat hyvät tai heti olemassa. Asiakkaalla ei välttämättä ole mitään halua tehdä yhteistyötä lastensuojeluviranomaisen kanssa tai hän kokee, ettei hänellä ole omissa epäonnistumisissaan mitään yhteisesti jaettavaa. Yhteistyön tekemisen vaikeutta lisää myös se kontrolli ja vallankäytön mahdollisuus, joka lastensuojeluun väistämättä sisältyy. Työntekijästä voi tuntua, että yhteistyösuhteesta tai yhteisestä arvioinnista on mahdotonta edes puhua. Mutta ilman yhteistyötä asiakassuhdetta ei edes ole olemassa. (Möller 2004, 42.)

Työntekijä voi tehdä yhteistyön käynnistämiseksi ja luottamuksen saavuttamiseksi vain oman osuutensa, mutta se on usein riittävä ja merkittävä. Työntekijä voi hyvin pienillä, jopa merkityksettömiltä tuntuvilla asioilla tulla asiakasta vastaan ja vahvistaa hänen valmiuksiaan yhteistyöhön. Työntekijä voi vaikuttaa hänen ja asiakkaan väliseen vuorovaikutukseen antamalla riittävästi aikaa ja tunteen siitä, että on aidosti läsnä. Tätä helpottaa se, että työntekijä antaa jotain myös itsestään. Tapaamisissa tulisi käyttää riittävästi aikaa tilanteeseen virittäytymiseen sekä palauttaa mieliin edelliset tapaamiset. Työntekijän on tärkeää tiedostaa ja pysähtyä miettimään niitä tunnelmia, joissa hän aloittaa yhteistyötä perheen kanssa. Työntekijän haasteena on ottaa huomioon ne tunteet, joita asiakasperheen vanhemmat ja lapset tilanteessa kokevat. (Möller 2004, 42–43.)

2.5 Asiakassuunnitelma yhteistyön välineenä

Huoltosuunnitelma on muutettu uudessa laissa asiakassuunnitelmaksi, joka on aikaisempaa kattavampi. Aiemmin huoltosuunnitelmaa koskevat asiat säädettiin lastensuojeluasetuksessa, mutta nyt asiakassuunnitelma on nostettu kokonaisuudessaan lain tasolle. Asiakassuunnitelma on tehtävä jokaiselle lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle, jollei kysymyksessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus. Lastensuojelulain 30 § mukaan asiakassuunnitelma on laadittava yhteistyössä lapsen ja hänen huoltajan kanssa. Tarvittaessa mukaan otetaan lapsen muu laillinen edustaja, huollosta erotettu vanhempi, joku muu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaava taikka lapselle läheinen henkilö sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuva taho. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös

asianomaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palvelujen sekä muiden tukitoimien järjestämisestä. (Taskinen 2008, 9, 39.)

Huostaanotetulle lapselle on siis tehtävä henkilökohtainen asiakassuunnitelma. Se on työntekijän ja asiakkaiden yhteinen työväline, minkä avulla pystytään konkretisoimaan, mitä huostaanotto käytännössä tarkoittaa ja mihin sillä pyritään. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle. Myös se, miten toimii lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa, sekä arvioitu aika siitä, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan, kirjataan asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelma on mahdollista tehdä myös huostaanotetun lapsen vanhemmille, kun aiemmin vanhempia koskevan tuen järjestäminen kirjattiin lapsen huoltosuunnitelmaan. Uudella lailla halutaan korostaa vanhempien kuntouttamiseksi tarvittavaa tukea sekä palvelujen järjestämistä huostaanoton jälkeen. Heidän kanssaan työskentelyllä halutaan mahdollistaa lapsen kotiuttaminen. Asiakassuunnitelmaa täydennetään tarvittaessa erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. (Lastensuojelulaki 30 §; Sosiaali- ja terveysministeriö 2006, 45.)

Avo- ja jälkihuollon asiakassuunnitelmat poikkeavat jonkin verran huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmasta. Koska haastateltaviemme lapset on otettu huostaan, eivät avo- ja jälkihuollon asiakassuunnitelmat koske heitä tällä hetkellä, ja siksi emme käsittele niitä erikseen.

2.6 Avohuollon tukitoimet

Hallinnollisesti lastensuojelun avohuolloksi kutsutaan palveluja, joihin ei sisälly huostaanottoa. Suurin osa lapsista, jotka ovat lastensuojelun asiakkaana, saavat niin sanottuja avohuollon tukitoimia. Tavallisimmin lapset asuvat kotonaan käyttäessään lastensuojelun avohuollon palveluja. (Taskinen & Törrönen 2004, 14.)

Avohuollon tukitoimia ei ole laissa lueteltu tyhjentävästi. Keskeisimpiä tukitoimia ovat riittävän taloudellisen tuen järjestäminen, asuinolojen puutteiden korjaaminen ja tar-

peenmukaisen asunnon järjestäminen, perhehoito ja laitoshuolto, tukihenkilön- ja perheen järjestäminen, riittävät terapiapalvelut sekä perhetyö ja kotipalvelu. Avohuollon tukitoimet edellyttävät suostumusta lapsen huoltajilta ja 15 vuotta täyttäneeltä lapselta. (Uotinen 2007, 86–87.)

Avohuollon tukitoimena lapselle voidaan järjestää perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä vanhemman tai huoltajan kanssa tai 12 vuotta täyttäneelle lapselle yksinään hänen suostumuksellaan. Lasta ei voida kuitenkaan sijoittaa avohuollon tukitoimena, jos huostaanoton edellytykset täyttyvät. Lasta ei saa sijoittaa toistuvasti avohuollon tukitoimena, ellei lapsen etu välttämättä vaadi uutta lyhytaikaista sijoitusta. (Lastensuojelulaki 37 §.)

2.7 Huostaanotto on lastensuojelun äärimmäisin keino

Jos lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen sijaishuollon tarpeessa, voidaan nykyisin perusteella tehdä kiireellinen sijoitus. Kiireellisestä sijoituksesta päättää sosiaalityöntekijä. Vanhassa laissa kiireellisen sijoituksen tilalla oli kiireellinen huostaanotto. Kiireellinen sijoitus ei siis vielä ole huostaanotto. Kiireellinen sijoitus raukeaa, jos hallinto-oikeudelle ei ole tehty hakemusta sijoituksen jatkamisesta tai huostaanotosta 45 päivän kuluessa sijoituksen alkamisesta. Jos huostaanottoasian valmisteleminen vaatii lisää aikaa, sosiaalityöntekijän hakemuksesta määräaika voidaan jatkaa enintään 60 päivällä. (Lastensuojelulaki 38 §, 39 §.)

Lastensuojelulaki velvoittaa huostaanottoon, jos lapsi on vakavassa vaarassa. Lastensuojelulaissa määritellään kriteerit huostaanotolle. Jos lapsen huolenpito tai muut kodin olosuhteet tai jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään, on kunnan sosiaalilautakunta velvoitettu ryhtymään toimenpiteisiin. Lapsen tilanteen tukemiseksi käytetään ensisijaisesti avohuollon tukitoimia. Huostaanoton edellytyksenä on, että avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai ne eivät ole tarkoituksenmukaisia. Sijaishuollon on myös oltava kyseisessä tilanteessa lapsen edun mukaista. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valmistelee sijaishuoltoa koskevat asiat yhdessä työparinsa kanssa. (Lastensuojelulaki 40 §, 41 §.)

Lapsella on oikeus huostaanoton aikana pitää yhteyttä läheisiinsä. Tätä oikeutta voidaan rajoittaa, jos se on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä, esimerkiksi jos yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle. Rajoituksesta on tehtävä erillinen kirjallinen päätös. (Lastensuojelulaki 62 §, 63 §.)

Tavalliseen sijaishuollon käytäntöön kuuluu se, että vanhempien kanssa sovitaan tietyt ajat, jolloin he voivat tavata lastaan. Ne eivät ole sinänsä tapaamisoikeuden rajoituksia, vaan käytännön järjestelyihin kuuluvia sopimuksia siitä, milloin vanhemmat voivat tavata lasta. Siitä mitä tapaamisista on sovittu, on hyvä tehdä kirjallinen päätös. (Taskinen & Törrönen 2004, 16.)

Kun harkitaan lapsen huostassapidon lopettamista, on otettava huomioon sijaishuollon kesto, lapsen ja sijaishuoltopaikan välisen kiintymyssuhteen laatu, lapsen mielipide sekä lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi huostassapidon jatkamisen edellytykset esimerkiksi asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä, tai jos lapsi tai huoltaja hakee huostassapidon lopettamista. (Lastensuojelulaki 47 §.)

2.8 Sijaishuolto

Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun tai kiireellisesti sijoitetun lapsen sijoitusta. Silloin lapsen huolto siirtyy tietyiltä osin sosiaalitoimelle. (Taskinen 2008, 76.) Käsitteenä sijaishuolto viittaa siihen, että vanhemmat ovat saaneet itselleen sijaiset, jotka pitävät huolta, hoitavat ja kasvattavat lasta sovittun ajan. Suomessa suositaan perhehoitoa ja sijaishuoltopaikkoina käytetään eniten sijaisperheitä, toiseksi eniten lastenkoteja ja kolmanneksi eniten perheryhmäkoteja. Näiden lisäksi on muita erilaisia laitoshoidon antavia koteja, kuten esimerkiksi ensi-, turva-, nuoriso- ja koulukoteja, joissa lapsi asuu sovittun ajan. (Taskinen & Törrönen 2004, 15.)

Sijaishuolto voi olla lapselle tai nuorelle muutamien viikkojen tai useiden vuosien jakso kodin ulkopuolella. Suomalaisen lastensuojelun sijaishuollossa on lähtökohtana kuitenkin, että sijaishuolto on väliaikaista. Lastensuojelun interventiot pyrkivät aina ensi sijas-

sa siihen, että lapsen olisi mahdollista varttua vanhempiensa luona ennemmin tai myöhemmin. (Pösö 2004, 203–204.)

Lastensuojelulaissa on säädetty sijaishuollossa olevan lapsen oikeudesta tavata vanhempiaan ja muita hänelle tärkeitä henkilöitä sekä pitää heihin yhteyttä. Tapaamiset ja yhteydenpito ovat nimenomaan lapsen oikeuksia, jotka on arvioitava aina lapsen kannalta. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa on otettava huomioon huostaanoton tai sijoituksen perusteet, lapsen tarpeet sekä hoidon jatkuvuus. Sijaishuoltopaikan tulee turvata ja mahdollistaa lapsen oikeus pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin, eikä se saa estää vanhempien ja lapsen yhteydenpitoa. (Lastensuojelulaki 54 §; Taskinen 2008, 77.)

Vanhempien kannalta on tärkeä muistaa, että heidän vanhemmuutensa säilyy sijoituksesta huolimatta. Vanhempien on hyvä olla tietoisia vastuistaan ja oikeuksistaan. (Taskinen 1999, 46.) Huoltajilla on aina oikeus päättää lapsen uskonnosta, kansallisuudesta ja nimestä. Huoltaja voi myös hakea huostaanoton lopettamista. Tärkeää on varmistaa, että huoltaja on selvillä huostaanoton lopettamisen edellytyksistä. (Taskinen 2008, 83.)

2.9 Jälkihuolto itsenäistymisen tukena

Jälkihuollolla tarkoitetaan sijaishuollon päättymisen jälkeistä tuen järjestämistä. Tukea järjestetään lapselle tai nuorelle sekä hänen vanhemmilleen sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on sijaishuollon päättymisen jälkeen. Aina sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaalilautakunnan on järjestettävä jälkihuolto. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta. (Uotinen 2007, 86–87.) Uuden lain mukaan jälkihuolto on järjestettävä myös lapselle, jonka avoimuksen tukitoimena tapahtunut sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta (Lastensuojelulaki 75 §).

3 LAPSEN JA VANHEMMAN VÄLINEN YHTEYDENPITO

Lasta sijoitettaessa on erityisen tärkeää, että hänellä säilyy yhteys biologiseen vanhempaan, mikäli se vain on lapsen etu huomioon ottaen mahdollista. Vielä jokin vuosikymmen sitten ajateltiin, että on lapsen edun mukaista huostaanottotilanteessa erottaa hänet biologisista vanhemmista ja juurruttaa mahdollisimman nopeasti sijaisperheeseensä. Nykyinen käsitys ei tue lapsen erottamista vanhemmistaan. (Kujala 2003a, 17.)

3.1 Yhteydenpidon tavoitteet eri osapuolille

Joskus vanhemmat saattavat vastustaa lapsen sijoittamista perhehoitoon ja haluaisivat hänen pysyvän laitoksessa. Laitoksen työntekijöitä ei koeta samalla tavalla uhaksi vanhemmuudelle kuin sijaisvanhempia. Perhehoidossa olevan lapsen vanhemmalle onkin tärkeää vakuuttua siitä, ettei lapsi ole unohtanut heitä ja että heillä on merkityksensä lapsen elämässä. Vanhemman tavoitteena yhteydenpidolle ja tapaamisille on säilyttää jatkuvuuden tunne lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyvissä asioissa sekä vakuuttua siitä, että lapsesta pidetään huolta. Yhteyttä pitämällä vanhemmalla on myös mahdollisuus osoittaa oma sitoutumisensa lapselle ja saada apua vanhempana kasvamiseen. (Riitta Siekkinen, henkilökohtainen tiedonanto 3.9.2008.)

Sijaiskodissa asuvien lasten yhteydenpito säilyy parhaiten, jos vanhemmat pitävät yhteyttä lapseen heti huostaanoton jälkeen. Tällöin lapsi saa vahvistusta sille, että on rakastamisen arvoinen ja että hänen perheenjäsenensä voivat hyvin. Lapsi saa tiedon siitä, että hänen perheensä ja työntekijät yhdessä työskentelevät perhesuhteiden lujittamiseksi. Lapselle on tärkeää saada lupa olla onnellinen sijaisperheessä. Tapaamiset ovat tärkeitä myös sijaisperheen kannalta, jotta he ymmärtävät paremmin lapsen ja hänen vanhempiansa välistä suhdetta ja saavat perheestä tietoa, joka vaikuttaa lapsen tilanteeseen. Sosiaalityöntekijä tukee tapaamisen eri osapuolia rakentamaan yhteistyöhön ja luottaa vanhempien haluun olla hyviä vanhempia lapselleen. (Riitta Siekkinen, henkilökohtainen tiedonanto 3.9.2008.)

3.2 Oikeus yhteydenpitoon

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittelee osaksi lapsen etua sen, että lapselle tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja vanhempien välille. Lapsipsykologiassa ajatellaan, että on lapsen kannalta tärkeää säilyttää mahdollisimman hyvä yhteys biologisiin vanhempiin. Biologisen vanhemman saama tuki lapsensa kanssa tapahtuvaan yhteydenpitoon on myös oleellista. (Kujala 2003a, 17.)

Lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin läheisiinsä. Uudessa lastensuojelulaisissa korostuu myös sisarusuhteiden tärkeä merkitys. Hyvin pienenä sijoitettu tai pitkään huostassa ollut lapsi tarvitsee yhteydenpitoa biologisiin vanhempiinsa tunteakseen oman perhetaustansa ja muodostaakseen oman identiteettinsä. Hänen on myös hyvä saada realistinen käsitys huostaanoton syistä ja siitä, miksi hän ei voi toistaiseksi asua kotona. Yhteydenpito on tarpeen, koska useimmiten tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen sijoituksen jälkeen. Myös silloin, kun kyseessä on pitkäaikaiseksi arvioitu sijoitus ja lapsen palaaminen biologiseen perheeseen on epätodennäköistä, korostetaan yhteydenpidon myönteistä merkitystä. Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet ja yhteydenpitoa on tuettava. (Lastensuojelulaki 54 §; Valkonen 1995, 42–45.) Lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa, sisaruksiinsa ja muihin läheisiin henkilöihin esimerkiksi vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla heidän luonaan. Myös puhelut, kirjeet, sähköpostit ja muut lähetykset (esimerkiksi syntymäpäivälahjat) ovat hyvä tapa pitää yhteyttä.

Biologinen vanhempi voi kokea oman voimavaroja kuluttavan elämäntilanteensa haittana yhteydenpidolle lapsensa kanssa. Hänellä voi olla mielenterveysongelma, päihdeongelma, lapsesta luopumisen aiheuttama kriisi, hankaluudet lapsen tapaamisen järjestelyissä tai vaikeudet toimia yhteistyössä sijaisvanhempien ja viranomaisten kanssa. (Kujala 2003a, 17.)

Kun vanhempi joutuu luopumaan omasta lapsestaan, se voi aiheuttaa kriisitilanteen hänen elämässään. Voimattomuuden, syyllisyyden ja häpeän takia, voi hänen ilman ulkopuolista tukea olla vaikea pitää yhteyttä säännöllisesti lapseensa. Vanhemmuus ei silti lopu, vaikka lapsi ei olekaan mukana arkipäivissä. Vanhemmuus on elinikäinen projekti, jossa on erilaisia vaiheita. Näkökulman asettaminen pidemmälle tulevaisuuteen, aut-

taa vanhempaa ymmärtämään nykyisyyden merkityksen yhteydenpidossa lapsen kanssa. Jollei vanhempi nyt pidä yhteyttä yllä, sitä on vaikea enää myöhemminkään lapsen aikuistuttua solmia uudelleen. (Kujala 2003a, 18.)

Vanhempi voi lopettaa yhteydenpidon lapsen ajatellen, ettei hän kuitenkaan pysty vanhemmuuteen, ja ettei sillä lapsen kannalta ole merkitystä – parempi vain, kun pysyttelee poissa lapsen elämästä. Tämä on suuri väärinkäsitys, koska omat vanhemmat ovat lapselle aina korvaamattoman tärkeitä. Lapsen kannalta pahinta on joutua vanhemman hylkäämäksi, vaikka vanhempi ajattelisikin sen tapahtuvan hyvässä tarkoituksessa. (Kujala 2003a, 18–19.)

Biologisen vanhemman kannalta yhteydenpitoa lapseen helpottaa luottamuksellinen sekä avoin suhde sijaisvanhempiin. Hyvä suhde poistaa tapaamisista turhat jännitteet, ja voi antaa biologiselle vanhemmalle hänen kaipaamaansa turvaa vaikeassa tilanteessa lapsen kanssa. Lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa tulee kuitenkin arvioida lapsen tarpeista ja toiveista lähtien, eli onko yhteydenpidon sallimisesta lapselle hyötyä lyhyellä tai pitkällä aikavälillä (Lastensuojelun Keskusliitto 2003).

3.3 Rajoitetut ja valvotut tapaamiset

Joissakin yksittäistapauksissa yhteydenpito biologiseen vanhempaan saattaa olla uhka lapsen hyvinvoinnille. Mikäli yhteydenpitoa joudutaan rajoittamaan, on siitä tehtävä kirjallinen päätös perusteluineen. (Taskinen 2008, 82.) Kun kysymys on vanhemman vaikeasta mielenterveys- tai päihdeongelmasta tai väkivaltaisuudesta, on rajoituksiin joskus ryhdyttävä. Myös tilanteissa, joissa epäillään seksuaalista hyväksikäyttöä tai pelätään, ettei lasta palauteta tai hänet viedään maasta pois, käytetään rajoitettuja tapaamisia. (Lastensuojelun Keskusliitto 2003.)

Valvottuja tapaamisia käytetään eronneiden ja huostaanotettujen lasten vanhemmuussuhteiden ylläpitoon silloin, kun tapaamisiin liittyy turvallisuusriski. Tuomioistuimien määrättyä lapsen ja vanhemman tapaamiset valvotuksi, mikäli on perusteltua syytä epäillä tapaamisen olevan uhka lapsen turvallisuudelle ero- ja huoltajuustilanteissa. Oikeuden ohella myös sosiaalilautakunnalla tai sijaishuoltoyksikön johtajalla on mahdollisuus

rajoittaa vanhemman ja huostaanotetun lapsen yhteydenpitoa. Valvotut tapaamiset voivat olla silloin yksi muoto pitää yhteyttä. Valvotut tapaamiset nojaavat periaatteellisesti lapsen oikeuteen rakentaa ja ylläpitää suhdetta sellaiseen vanhempaan, jonka kanssa lapsi ei jaa arkeaan ja kotiaan ja jota hän ei voi tavata ilman erillisjärjestelyitä. (Forsberg & Pösö 2004, 32.)

Nykyisin vahvasti vallalla oleva uskomus lastensuojelun piirissä on, että mikäli lapsen yhteys vanhempaan katkaistaan huostaanoton seurauksena, lapsi menettää samalla osan itsestään. Lainsäädännöstä ja sitä tukevasta ohjekirjallisuudesta löytää sen sijaan ainoastaan viitteenomaisia mainintoja moninaisemman erokokemusajattelun suuntaan. Esimerkiksi mahdollisuudesta, että vanhemmuuden jatkuvuus ei olisi erotilanteissa toivottavaa, puhutaan vähän. Tällöin viitataan ympäröivästä lapsen edun vaarantaviin tilanteisiin. (Forsberg & Pösö 2004, 35.)

Valvottujen tapaamisten positiivisena tausta-ajatuksena on taata toisistaan erillään asuvan vanhemman ja lapsen suhteen jatkuvuus silloinkin, kun tavanomaisten tapaamisten turvallisuutta perustellusti epäillään. Joissakin tilanteissa valvotut tapaamiset voivat jopa pyrkiä uudelleen rakentamaan suhdetta lapsen ja vanhemman välille, mikäli se on syystä tai toisesta päässyt katkeamaan. Tällöin positiivisena tavoitteena nähdään se, että lapsi ilmaisisi jossakin vaiheessa omakohtaisen toiveen ylläpitää suhdetta vanhempansa. (Forsberg & Pösö 2004, 35.)

Valvottujen tapaamisten hyvää tarkoittavana tavoitteena voi olla myös, että tapaamisiin liittyvät epävarmuudet ja väärinymmärrykset loppuvat, lapsen koettu hyvinvointi lisääntyy, konflikti- tai muu uhka tasoittuu ja suhde voi jatkua omaehtoisesti ilman valvontaa. Niissäkin tilanteissa, joissa vanhemman sairaus tai huono kunto estää tavanomaisen vanhemmuussuhteen kehittymisen, lapsen on parempi saada realistinen käsitys muualla asuvasta vanhemmastaan. Mikäli hän ei tapaa vanhempansa, saattaa hän elää mahdollisten idealisoitujen tai demonisoitujen kuvitelmiensa varassa. (Forsberg & Pösö 2004, 35.) Lapselle ei välttämättä ole hyväksi tavata vanhempiaan lainkaan. Jos tapaamiset tuottavat jatkuvasti pettymyksiä lapselle, voi olla parempi miettiä tapaamisjärjestelyt uudestaan. Myös hyväksikäytön jättämät arvet voivat olla niin suuria, ettei lapsi pysty luottamukselliseen suhteeseen vanhemman kanssa.

Joskus tapaava vanhempi on jostain syystä kykenemätön hoitamaan pientä lasta tai muutoin huolehtimaan lapsen arkipäivän huollosta. Tällöin tapaamisten toteuttaminen aluksi valvottuina antaa epävarmalle vanhemmalle tukea ja aikaa tottua toimimaan lapsen kanssa ja opetella lapsen huoltamista. Yleensä tapaamispaikoissa voidaan järjestää valvottuina vain lyhyitä päivätapaamisia. (Aaltonen 2004, 69–72.)

Työntekijöiden on tarvittaessa selvitettävä vanhemmille, kuinka tärkeää yhteydenpito on lapsen kannalta. On myös tärkeää, että vanhemmat pitävät kiinni lupauksistaan ja tulevat tapaamaan lasta silloin, kun ovat luvanneet. Tapaamisessa vanhemmalla on mahdollisuus keskittyä lapsen kanssa olemiseen. Tarpeen mukaan vanhemmille voi olla syytä muistuttaa, ettei tapaamisten yhteydessä tule arvostella lapselle tämän uusia ihmissuhteita. (Taskinen 2001, 36.)

4 PERHESUHTEIDEN MUUTOKSET HUOSTAANOTTOTILANTEESSA

Huostaanottotilanteessa perheen tilanne muuttuu. Perheen sisäiset suhteet sekä käsitys siitä, ketä omaan perheeseen kuuluu, voivat kokea muutoksen. Esimerkiksi lapsi saattaa saada ympärilleen kokonaan uudet ihmiset, joista muodostuu hänen perheensä. Koska ihmissuhteet ja perheiden tilanteet muuttuvat ajan kuluessa, olemme nähneet tarpeelliseksi käydä läpi erilaisia käsityksiä perheestä.

4.1 Käsityksiä perheestä

Kun ihmiset vastaavat kysymykseen, ketkä kaikki muodostavat perheen, he ilmaisevat epäsuorasti omia perhearvostuksiaan. Jallinoja (2000, 194–195) pohtii suomalaisten suhtautumista perheeseen. Yleisesti ottaen ollaan yksimielisiä siitä, että aviopari lapsineen muodostaa perheen, kuten myös avopari lasten kanssa. Myös yksinhuoltaja lapsineen luokitellaan perheeksi, mutta lapsen kanssa saatetaan laskea samaan perheeseen vain se vanhempi, joka hänen kanssaan asuu. Perheiksi siis saatetaan luokitella vain ne ruokakunnat, joissa on lapsia. Perhettä voidaan määritellä myös kanssakäymisen kautta. Ollakseen perhe, siihen kuuluvien tulee olla riittävästi yhdessä. Se mikä on riittävää, voi vaihdella ja jokaisella voi olla siitä eri näkemyksensä, mutta tämän määritelmän mukaan perheelle ei riittäisi pelkästään tunne siitä, että he kuuluvat perheenä yhteen, vaan perhettä tehdään keskinäisessä kanssakäymisessä.

Myös Perhebarometri (Paaajanen 2007) tutkii mielikuvia perheestä ja sen kokoonpanoisista nykypäivänä. Tulokset ovat hyvin samansuuntaisia kuin Jallinojan pohdinnassa. Kysyttäessä ihmisiltä perheen merkitystä he nostivat esiin tunteet läheisyydestä ja kuulumisesta johonkin. Läheisen biologisen sukulaisuuden merkitys korostui hyvin voimakkaasti, kun ihmisten piti vastata kysymykseen ketä he laskevat kuuluvaksi omaan perheeseensä. Nykypäivänä yhä merkittävämmäksi alkaakin tulla näkemys, että jokaisella on oikeus määritellä perheensä itse. Se tarkoittaa sitä, että määritelmiä on monenlaisia, ja samaankin ”perheeseen” kuuluvat voivat määritellä perheensä eri tavalla. (Jallinoja 2000, 195–196.)

Näin ollen esimerkiksi sijoitettu lapsi voi määritellä perheeseensä kuuluvaksi sekä biologiset vanhempansa että sijaisvanhempansa, tai ei kumpiakaan vaan vaikkapa biologiset sisaruksensa. Yhtä lailla nämä biologiset sisarukset, joiden perhe ehkä ulkopuolisen silmin on sama kuin muiden sisarusten, saattavat määritellä oman perheensä taas aivan toisin. Biologisella suhteella on todennäköisesti enemmän merkitystä huostaanotetun lapsen vanhemmalle kuin ehkä lapselle, joka on asunut sijaisperheessä jo usean vuoden ajan tai esimerkiksi lapselle, joka ei tapaa toista vanhempaansa ollenkaan. Hän ei ehkä miellä tätä vanhempaa perheenjäsenekseen, mutta vanhemmalle saattaa olla silti itseltään selvää, että hänen perheensä ovat hänen lapsensa, vaikka hän ei heidän kanssaan asuisikaan. Vanhempi, jonka lapsi on sijoitettu muualle asumaan, ei varmaankaan haluaisi kutsuttavan itseään perheettömäksi.

4.2 Vanhemmuuden kokemus

Viranomaiset edustavat yhteiskuntaa, sen normeja ja heille asemansa vuoksi annettua valtaa, jota he käyttävät määritellesään lapsen huollosta taistelevien vanhempien äitiyttä ja isyyttä. He päättävät siitä tilasta, jossa vanhemmuutta voi toteuttaa. Näissä tilanteissa viranomaisen toimien ja puheen kautta vanhemmille osoitetaan äitiyden ja isyyden rajat kulttuurisessa tilassa ja suhteessa lapseen. (Nousiainen 2004, 72.)

Yhteishuoltajuuden periaate pitää sisällään ajatuksen vanhempien kesken jatkuvasta yhteistyöstä lasten tähden. Saman periaatteen voisi ajatella olevan kyseessä lapsistaan eroon joutuneilla vanhemmilla ja heidän lapsiaan kasvattavilla sijaisvanhemmilla. Katoaako vanhemmuus, jos joutuu luopumaan lapsestaan ja huolehtimisvastuu hänestä siirtyy jollekin toiselle? Lapsesta eroon joutumista kuvataan suruna avioerossa, miksei siis myös huostaanotossa. Suru on yleinen ja hyväksytty reaktio menetyksiin. (Hokkanen 2005, 46–52; Kulmala & Vanhala 2004, 98.)

Kulmala ja Vanhala (2004, 98–113) tutkivat asuntoloissa asuvien äitien ja isien kokemuksia vanhemmuudesta. Haastatteluissa nousee esiin aiheita, joiden voimme ajatella koskevan myös muita vanhempia, jotka asuvat erossa lapsestaan. Vanhemmuus yhdistetään yleensä kotiin ja perheeseen. Vanhemmuuden kuvan luominen tapahtuu tiedotusvälineissä ja tutkimuksissa, joissa muun muassa kasvatusalan ammattilaiset käyvät kes-

kustelua siitä, millaista on hyvä vanhemmuus ja myös määritellään sitä, millaista on huono vanhemmuus. Entä päihde-, mielenterveys- ja moniongelmaiset vanhemmat? Onko heillä lupa olla isänä tai äitinä, jos heidän on todettu olevan kykenemättömiä vastuuta kantaviksi vanhemmiksi? Millä tavoin he pitävät kiinni vanhemman identiteetistään?

Hyvän ja huonon vanhemmuuden rajoista voidaan käydä neuvottelua ja auttamistyössä joudutaan usein siihen pisteeseen, jossa vanhemmuus suorastaan kyseenalaistetaan. Nämä keskustelut ylläpitävät normaaliin kuulumista ja toisaalta siitä poikkeamista. Vanhemmuus voi olla rajalla olevaa, jolloin vanhempi tasapainottelee tavoitellun ja tämän hetkisen tilanteen välillä. Oman vanhemmuuden pohdinta on esimerkki siitä prosessista, jossa ihminen rakentaa käsitystä itsestään. Koska perhehoitolapsi on aina kaksien vanhempien lapsi, asettaa se haasteita lapsen ja vanhemman välisen tunnesuhteen syntymiselle ja säilymiselle (Valkonen 1995, 2–3). Huostaanotettujen lasten vanhemmat joutuvat siis sopeutumaan siihen, että heidän vanhemmuutensa muuttuu konkreettisesti läsnä olevasta vanhemmuudesta tunnetasolla jatkuvaksi vanhemmuudeksi (Kulmala & Vanhala 2004).

4.2.1 Äitiys

Äitiys ei ole pelkästään fysiologisia prosesseja ja biologinen tehtävä, vaan kulttuurinen konstruktio, joka merkitsee suhdetta lapseen. Naisen ruumis jakautuu kahdeksi raskauden ja synnytyksen aikana. Tämä toinen osa, lapsi, alkaa elää omaa elämäänsä. Äitiys on myös prosessi, jossa lapsen kiinnytään ja jossa lapsesta irtaudutaan. Yleensä irtautuminen tapahtuu hitaasti ja lapsen tarpeita mukailen. (Nätkin 1997.) Huostaanototilanteessa irtautumiselle ei välttämättä voida antaa aikaa esimerkiksi kiireellisen huostaanoton vuoksi.

1900-luvun alkupuolella vallitsevana käsityksenä oli yhdenvertaisuus sukupuolten välillä ja samalla niiden luonnollinen erilaisuus. Naisen roolina oli olla perheen emäntä ja hyvä vaimo sekä lasten kasvattaja. Kun familistinen perhekäsitys vahvistui, äidin ja lapsen suhteesta tuli sen keskeinen elementti. Niin biologialla kuin perinteillä ja vallitsevilla tavoillakin on osuutensa siihen, että äitiä myös syöllistetään herkimmin, jos lap-

sen kehitys ei suju normaalisti. Äitiys tulkitaan naisen elämän täyttymykseksi ja äidin rakkautta pidetään luonnollisena ja itsestään selvänä asiana. Negatiivisista ja kielteisistä tunteista äitiyteen liittyen ei juuri puhuta, ja ne tulkitaan helposti epänormaaleiksi. (Alasuutari 2003, 16–18.)

Rautakorpi (2007, 10) kirjoittaa pro gradu -tutkielmassaan äitiyskokemusten negatiivisemmistakin tuntemuksista. Niistä ei vaan uskalleta vielä puhua yleisesti ääneen, mutta hetkittäin kaikki äidit väsyvät, masentuvat ja ovat heikkoja. Rautakorven mukaan monet feministikirjoittajat kritisoivatkin äitiyden määrittelyä tietynlaiseksi, koska äitiyden toteuttamisessa ei nähdä yksilöllisiä eroja, vaan kaikkien tulisi toimia samojen, ulkoapäin määriteltyjen normien mukaan.

Äitiysidentiteettiin vaikuttaa moni asia. Jokainen meistä reflektoi itseään ja rakentaa identiteettiään suhteissaan muiden ihmisten kanssa. Näissä vuorovaikutustilanteissa saadaan jo muodostuneelle kuvalle itsestä sekä kirkastavia että hämärtäviä tai vääristäviä heijastuksia. Jos esimerkiksi huostaanotetun lapsen äiti saa jatkuvasti ympäristöltään palautetta siitä, kuinka huono äiti hän on, se ei voi olla vaikuttamatta siihen, kuinka hän itse kokee itsensä äitinä. Äitiys rakentuu tilassa, jota rajaavat kulttuuriset käsitykset äitiydestä, omat kokemukset ja vuorovaikutussuhteet. Vaikka äidin ja lapsen suhdetta voi pitää tärkeimpänä näistä vuorovaikutussuhteista, ei tämäkään suhde synny tyhjiössä tai tyhjässä tilassa. Identiteetin jatkuminen tapahtuu ajallisena jatkumona. Se suuntaa myös tulevaan. Reflektointi pitää sisällään ajatuksen tulevasta minästä, siitä, miksi tai millaiseksi minä olen tuleva tai haluan tulla. (Nousiainen 2004, 77–79, 139.)

4.2.2 Isyys

Isyys, niin kuin mikään perheeseen tai vanhemmuuteen liittyvä käsite tänä päivänä, ei ole käsitteenä tai ilmiönä yksiselitteinen. Niin isään kuin äitiinkin sanana liittyy paljon tunnepohjaisia merkityksiä, ja biologisen isyyden lisäksi nykypäivän monet olemassa olevat käsitteet ja tulkinnat osaltaan horjuttavat sanan merkitystä. Kautta aikain on biologinen isyys ollut miehelle tärkeää erityisesti kolmesta syystä: suvun jatkumisen, sosiaalisen arvostuksen ja miehisen identiteetin vuoksi. Miehille ei ole ollut vähäinen asia se, että he tulevat isäksi. Identiteetin kannalta mies saattaa tuntea olevansa ”täysi” mies

vasta, kun hänestä on tullut (biologinen) isä. Nykyään monenlaiset yhteiskunnalliset muutokset ovat vieneet pohjaa biologisen isyyden arvostukselta eikä isäksi tulemiseen liitetä välttämättä enää niin suurta sosiaalista arvonnousua kuin ennen. (Huttunen 2001, 127–129.)

Isyyttä tarkastellaan suhteessa äitiyteen ja myös sen mallit ja ihanteet elävät suhteessa siihen (Vuori 2004; Jämsä 2004). Tämä on ymmärrettävää, kun ottaa huomioon sen, että pitkään äitiä pidettiin lapsen ainoana mahdollisena hoitajana. Vasta vähitellen, kun osa miehistä oli jo pitkään osallistunut lastenhoitoon ja kotitöihin, kääntyi myös isäkeskustelu lapsen ja isän suhteen psykososiaaliseen pohdintaan. 1980-luvulla tehtiin asian suhteen lakimuutoksia (mm. vanhempainraha ja isyysloman pidentäminen) ja isyyskeskustelun painopiste alkoi kääntyä lapsen ja isän suhteen painottamiseen. (Vuori 2004.)

Yhteiskunnallisissa keskusteluissa kiteytyy ajatustapoja ja malleja isyydestä, jotka ovat syntyneet ajankohtaisissa yhteyksissä. Ne ovat osin päällekkäisiä ja toisiaan kommentoivia, mutta yleistäviä ajattelutapoja. Näiden mallien mukaan tasa-arvoinen isä jakaa perhe-velvollisuudet ja muun yhteiskunnallisen työn naisen eli lapsensa äidin kanssa, kun taas hoivaava isä pyrkii luomaan läheisen suhteen lastensa kanssa. Valintoja tekevä isä jättää perimmäisen vastuun lapsista naisille ja seuraa omia yksilöllisiä halujaan. (Vuori 2004.)

Yhteydenpitokynnystä voi lisätä vanhemman epätietoisuus uudesta roolistaan ja oikeuksistaan huostaanotetun lapsen vanhempana (Valkonen 1995, 46). Tilanteessa, jossa isä ei ole ollut lapsen arjessa suuressa roolissa aiemmin, voi hänen olla vaikeaa löytää omaa paikkaansa huostaanoton jälkeenkään. Sijoitettujen lasten yhteydenpitoa tutkittaessa (Einemäki & Zahabi 1996) kävi ilmi, että yli puolella lapsista ei ollut minkäänlaista yhteyttä isäänsä.

Hylätyksi tulemisen tunne voi olla esteenä lapsen myönteiselle identiteettikehitykselle. Se, että vanhempi jatkaa yhteydenpitoa sijoitettuun lapseen, vähentää lapsen tunnetta hylätyksi tulemisesta. Lapsen ja biologisen vanhemman yhteyden katketessa lapsi ei välttämättä pysty näkemään vanhemman tilannetta realistisesti. Esimerkiksi isä, joka ei ole mukana lapsen arjessa, voi pysyä ihanteellisen mielikuvitusvanhemman roolissa. (Valkonen 1995, 42–43.)

4.3 Erilaiset vanhemmuusroolit

Perhehoidossa kohtaavat useat vanhemmuuden muodot, kun mukana on niin lapsensa sijaishuoltoon luovuttavat biologiset vanhemmat, sijaisvanhempien sosiaalinen vanhemmuus ja lapsen tarvitsema psykologinen vanhemmuus (Valkonen 1995, 2–3). Myös juridisella, etä- ja jaetulla vanhemmuudella on merkittävä rooli niin lapsen kuin vanhempienkin elämässä.

Biologinen vanhempi on joko siittänyt tai synnyttänyt lapsen. Biologisella isyydellä siis tarkoitetaan miehen ja lapsen välillä vallitsevaa biologista, perinnöllistä suhdetta. Lapsen geeniperimästä puolet on peräisin tältä mieheltä. Näin ollen mies on tavallaan läsnä lapsen elämässä aina, vaikka he eivät ikinä tapaisi toisiaan. Aiemmin biologinen äitiys on ollut itsestään selvä asia, mutta viime vuosina lisääntymisteknologian kehityksen myötä myös biologia ja geneettinen perimä voivat irtaantua toisistaan ja munasolun luovuttaja ja lapsen kantaja olla eri henkilö. (Huttunen 2001, 58–60.)

Sosiaalinen vanhempi on se, kenen kanssa lapsi asuu. Sosiaalinen isä on usein myös laillinen isä, ja siksi näitä kahta ei usein ole eroteltu toisistaan. Sosiaalinen isä hoivaa ja pitää huolta lapsesta ja jakaa arkensa hänen kanssaan. Hän saattaa olla myös ulkopuolisten silmissä lapsen isä. Joskus sosiaalinen isä ei ole biologinen isä eikä juridinen isä, ja silloin lapsi saattaa kutsua häntä joksikin muuksi kuin isäksi. Esimerkiksi sijaisperheessä ennen kuin tuttavuus alkaa kehittyä ja kaikki osapuolet alkavat hyväksyä uuden tilanteen, lapsen voi olla luonnollista käyttää sosiaalisesta isästä vaikkapa etunimeä. (Huttunen 2001, 62–63.)

Psykologisen vanhemmuuden keskeisimpiä sisältöjä ovat lapsen ja vanhemman välinen kiintymys sekä lapsen samastuminen eli identifikaatio vanhempaan (Valkonen 1995, 4–11). Kiintymyssuhteesta tulee spesifinen ja se kohdistuu muutamaankin läheiseen aikuiseseen, jotka ovat tietyssä tärkeysjärjestyksessä. Kiintymyssuhteen vahvuus riippuu siitä, kuinka paljon hoivaava aikuinen viettää lapsen kanssa aikaa. Jos lapsen saama hoiva on epäsäännöllistä, ei hänen ole mahdollista kiinnittyä ja muodostaa kiintymyssuhdetta. Turvaton lapsi voi myös luoda turvallisen kiintymyssuhteen esimerkiksi sijaisvanhempiin. Uusien kiintymyssuhteiden rakentuminen noudattaa samoja periaatteita kuin vas-

tasyntyneen kohdalla luonnollisesti tapahtuu yleensä suhteessa äitiin ja isään. (Sinkkonen 1998, 101–109; Salo 2003, 44–47.)

Miehen kannalta psykologinen isyys on syntynyt silloin, kun hän kokee voimakasta halua auttaa, suojella ja olla lähellä lastaan ja sekä isä että lapsi kokevat iloa ja tyydytystä vuorovaikutteisesta yhdessäolosta. Tällöin heidän välilleen on muodostunut äidin ja lapsen suhdetta muistuttava kiintymyssuhde. (Huttunen 2001, 64.) Oleellista lapselle on mahdollisuus luoda elämän aikana useampi kuin yksi kiintymyssuhde, jotka voivat toimia menneisyyden ihmissuhteita jäsentävinä ja korjaavina voimina tulevaisuuden uusien ihmissuhteiden rakentamiseen (Salo 2003, 76).

Kun lapsi syntyy avioliittoon, hänen huoltajikseen ja siten myös *juridisiksi vanhemmiksi* tulevat molemmat vanhemmat. Jos lapsi syntyy avioliiton ulkopuolella, on hänen juridinen vanhempansa aluksi äiti. Isällä on mahdollisuus tulla juridiseksi vanhemmaksi tunnustamalla isyys. Myös adoptoitaessa lasta hänen vanhemmistaan tulee lapsen juridiset vanhemmat. (Huttunen 2001, 60–62.)

Sijoitettujen lasten vanhempien vertaistukiryhmässä biologisen vanhemman rinnalle on noussut termi *etävanhemmuus*. Se mielletään enemmän vanhemmuudelle tilaa ja merkittävyyttä antavaksi termiksi sekä kuvaa vanhempien mielestä paremmin vanhempien roolia lapsen elämässä ja heidän kokemaansa vanhemmuuden laatua. Biologiset vanhemmat kokevat etävanhemmuuden enemmän ”normaalina” ja enemmän vanhemmuutta sisältävänä terminä kuin biologisen vanhemmuuden. Vaikka syyt etävanhemmuuden syntyyn ja mahdollisuudet toteuttaa sitä ovat sijoitettujen lasten vanhemmilla erilaiset kuin avioerotilanteessa, he kokevat samankaltaisuutta tämän etävanhemmuuden kanssa. (Kujala 2003a, 14.) Etävanhemmuuden rinnalla käytetään myös käsitettä *jaettu vanhemmuus*, jolla tarkoitetaan kuitenkin usein perheen arjen pyörittämisen jakamista sukupuolten kesken (Vuori 2001, 125–128).

5 HUOSTAANOTON AIHEUTTAMA KRIISI PERHEESSÄ

Kaikki ihmiset kokevat elämänsä aikana traumaattisia asioita, jotka voivat johtaa psyykkiseen kriisiin. Henkilö voi joutua kriisiin, kun hänen aikaisemmat kokemukset ja tavat eivät auta häntä selviytymään tilanteesta. Kriisissä psyykkistä tilaa kuvaa tasapainottomuus ja sekasorto. Kriisitilanteessa elämän jatkuvuus kyseenalaistuu. Arjen kriisejä ovat erilaiset elämänmuutokset, esimerkiksi perhedynamiikan ja koostumuksen muutos, mm. lapsen huostaanotto. (Jokinen 2004, 2–3.)

5.1 Huostaanottokriisi

Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle sekä huostaanotto aiheuttavat kriisin niin lapsen kuin vanhemmankin elämässä. Molemmat tarvitsevat tukea omassa muutostilanteessaan. Perheiden elämässä on usein meneillään tai ollut muitakin kriisejä. Selviytyäkseen kriiseistä, yksilön tarvitsee tunnistaa ja ottaa käyttöönsä omia voimavarojaan ja löytää uusiakin voimavaroja. (Kujala 2003b, 5–7.) Tässä tutkimuksessa haastattelemme vanhempia, jotka ovat jo käyneet kriisin alkuvaiheet läpi.

5.1.1 Sokkireaktiot

Huostaanotto on vanhemmille usein psyykkinen sokki, joka tarkoittaa sitä, että mielemme suojaa meitä sellaiselta tiedolta ja kokemukselta, jota se ei pysty ottamaan vastaan eikä kestä. Sokkivaiheessa esiintyvät voimakas torjunta tai kieltäminen ovat tarpeellisia ja selviämistä edistäviä sopeutumiskeinoja, kunhan ne eivät jatku liian kauan. Sokissa olevat vanhemmat siis tarvitsevat ulkoista auktoriteettia, joka sanoo, mitä heidän pitää tehdä. Sokissa käsitys ajasta muuttuu. Usein puhutaan subjektiivisesta ajasta, jolla tarkoitetaan sitä, kuinka pitkältä aika tuntui. Ihminen saattaa muutaman sekunnin aikana käydä läpi koko elämänsä kuin videolta katsottuna. (Saari 2003, 42–52; Lönnqvist 2005.)

Tärkeintä huostaanottotilanteessa on olla lähellä, kuuntelemassa ja lohduttamassa. Puhumisen aika tulee sitten vasta myöhemmin. (Taskinen 1999, 25.) Vanhemmat eivät omasta järkytyksestä johtuen pysty reagoimaan ympäristöön. Vanhemmat eivät myöskään välttämättä käsitä, mitä on tapahtunut. Heidän ajatuksensa ovat jatkuvasti lapsessa, ja he ovat huolissaan siitä, pidetäänkö lapsesta hyvää huolta. (Jokinen 2004, 11.)

5.1.2 Reaktiovaihe

Reaktiovaiheessa vanhemmat tulevat tietoiseksi tapahtuneesta ja sen merkityksestä omalle elämälle. Tietoisuuden myötä tulevat tunteet. Reaktiovaiheessa koetaan usein melkoista tunteiden myllerrystä. Suru, epätoivo, tyhjyyden tunne, ahdistus, itsesyytökset ja syyllisyydentunnot ovat tyypillisiä. (Saari 2003, 53.) Syyllisyyden takia vanhempi voi vältellä lastaan ja sijaishuollon työntekijöitä. Viha ja muut tunteet vaikuttavat vanhemman tapaan toimia ja kohdata muita ihmisiä. (Jokinen 2004, 11.)

Jotkut vanhemmat saattavat keskittyä syyllisten selvittämiseen. Tällöin keskeisin tunne on viha ja aggressio, joka kohdistuu johonkin tahoon tai ulkopuoliseen ihmiseen. Syyttämiseen ja syyllisten etsimiseen keskittyminen suojaa vanhempia kaikelta omassa itsessä tapahtuvalta käsittelyltä. Se on eräänlainen suojamekanismi, joka suojaa heitä omilta vaikeilta tunteilta. Reaktiovaiheessa esiintyvät pelot ovat usein hyvin voimakkaita ja irrationaalisia; vaikka kuinka yrittää puhua järkeä itselle, se ei auta. (Saari 2003, 53–54.)

Reaktiovaiheen tunteilla on tarkoituksensa, niiden avulla vanhemmat reagoivat koke-musta ulos itsestä. Jos ne estetään, kokemukset ja tunteet jäävät sisään. Siksi vanhempien olisi hyvä yrittää kestää näitä tunteita, ja antaa niiden tulla ja olla. Reaktiovaiheessa omat tunteet ja reaktiot eivät ole aina hallittavissa, mikä koetaan pelottavaksi. (Saari 2003, 56–60.)

5.1.3 Työstämis- ja käsittelyvaihe

Reaktiovaiheen jälkeen tulee työstämis- ja käsittelyvaihe. Tälle vaiheelle on tyypillistä, etteivät vanhemmat enää haluakaan puhua kokemuksestaan. Kokemuksen käsittely ei kuitenkaan lopu, vaan se kääntyy sisäänpäin ja jatkuu omassa mielessä. (Saari 2003, 61.)

Alussa huostaanotto ja siihen liittyvät tapahtumat ovat koko ajan mielessä, mutta ajan kuluessa nämä hetket vähenevät. Huomioimalla tällaisten hetkien määrää pystyy näkemään oman suruprosessin etenemisen. Voimakkaat tunteet eivät häviä työstämis- ja käsittelyvaiheen aikana. Millainen asia tahansa saattaa jälleen tuoda elävänä mieleen menetetyn läheisen ihmisen ja silloin voimakas kaipaus, ikävä ja suru taas purkautuvat. (Saari 2003, 61.)

Vanhempien ihmissuhteissa näkyvät traumaattisten kokemusten työstämisen vaatimat resurssit. On tyypillistä, että tavanomainen joustokyky häviää. Vanhemmat ovat ärtyisiä, he menettävät helpommin malttinsa ja siksi tämä asettaa ihmissuhteet kovalle koetukselle. Vanhemmat saattavat melkein kokonaan vetäytyä ihmissuhteista ja muistakin sitoumuksista. He eivät ole psyykkisesti läsnä, vaikka fyysisesti ovatkin paikalla. He eivät itse ota yhteyttä kehenkään, eivätkä halua sitoutua mihinkään. Tästä tie masennukseen on lyhyt. (Saari 2003, 63–64.)

Epätoivo saattaa nousta, kun vanhemmat ymmärtävät, että tilanne ei muutu paremmaksi, vaikka sitä vastustaisikin. Epätoivon tunne voi musertaa ja lamaannuttaa vanhemman täysin. Vanhemmat voivat kokea, että millään ei ole mitään väliä. Epätoivo voi kasvaa jopa niin suureksi, että vanhempi voi harkita itsemurhaa. (Jokinen 2004, 11.)

5.1.4 Uudelleen orientoitumisen vaihe

Uudelleen orientoitumisen vaihe tuntuu vanhemmista trauman käsittelyprosessin alussa niin etäiseltä ja saavuttamattomalta, ettei siitä kannata edes puhua. Työstämis- ja käsittelyvaiheen loppupuolella se vasta muuttuu ajankohtaiseksi ja käsitettäväksi. Toivottu lopputulos on se, että traumaattisesta kokemuksesta tulee vanhemmille tietoinen ja le-

vollinen osa omaa itseään: olen kokenut tällaisen tapahtuman, se on osa minua. Se ei ole jatkuvasti vanhempien mielessä ja täytä heidän ajatuksiaan niin kuin prosessin alussa. Tapahtumaa ja kokemusta voi ajatella, sen voi kohdata tuntematta voimakasta ahdistusta tai pelkoa. Tavoitteena on siis, että kokemus ei ole torjuttu tai kielletty, vaan läpityötetty. (Saari 2003, 67–68.)

Kun vanhempi alkaa pikkuhiljaa hyväksyä asian, tilanne nähdään realistisemmin ja vanhempi on valmiimpi yhteistyöhön ja avun vastaanottamiseen (Jokinen 2004, 11). Lasta kaivataan ja ikävöidään edelleen, mutta vanhempi kykenee kiinnittämään huomionsa myös muihin asioihin, kuten työhön, asuntoon ja muuhun perheeseen. Tärkeäksi vanhemmalle tulee se, että hän noudattaa sovittuja tapaamisia lapsen kanssa. Vanhempi alkaa ymmärtää myös sen, että sekä hän että lapsi tarvitsevat myös muita ihmissuhteita. Vanhemmat saattavat myös huomata sen, että heillä on enemmän voimia ja tarmoa lapsen kanssa olemiseen. (Rutter 1998, 8–9.) Vaikka vanhemmat ymmärtäisivät huostaanoton tarpeellisuuden, ei menetyksestä aiheutuva surua voida välttää. Kriisin ja alkuvaiheen tuki voi lyhentää suruaikaa ja myös helpottaa yhteistyötä vanhempien kanssa. (Kähkönen 1991, 33.)

5.2 Huostaanoton jälkeinen tuen tarve

Huostaanottokriisissä olevaa perhettä tuettaessa on muistettava, että ihminen on hyvä asiantuntija itseään koskevissa asioissa. Häntä on kannustettava hyödyntämään omia tuntemuksia ja vaistoja siinä, mitkä ovat parhaat selviytymiskeinot ja millaista tukea tarvitaan. Tunteiden tunnistaminen, niiden ymmärtäminen ja purkaminen, sekä kriisitilanteen kohtaaminen, hyväksyminen ja sen läpikäyminen, ovat jokaisen kohdalla selviytymistä eteenpäin vieviä keinoja ja tie selviytymiseen. (Jokinen 2004, 13.)

5.2.1 Vanhemman tukeminen huostaanottokriisissä

Hiltunen (2005, 69) on tutkinut äitien voimaantumista lasten huostaanoton jälkeen. Tutkimuksen tuloksista voi päätellä, että voimaantuminen on äideistä itsestään lähtevä prosessi, eikä sitä voi tuottaa mikään ulkopuolinen tekijä. Voimaantuakseen äidit kuitenkin

tarvitsevat vuorovaikutusta ja sosiaalista ympäristöä. Äitien voimaantumisessa tärkeimmät tekijät ovat turvalliset, kannustavat ja hyväksyvät ihmissuhteet sekä minäkäsityksen ja identiteetin eheys. Omien päämäärien selkeys ja niiden asettaminen ovat myös tärkeitä. Huostaanotto hyvässä mielessä pakottaa vanhemmat arvioimaan omaa elämäänsä ja suuntaamaan myönteiseen tulevaisuuteen.

Omasta lapsesta luopuminen, tapahtuipa se miten tahansa, on aina vaikea asia ja vaikuttaa vanhempien elämässä hyvin paljon. Elämän vaikeissa kriiseissä auttaa, kun saa keskustella ja jakaa asioita toisten kanssa. Sijoitettujen lasten vanhemmat tarvitsevat tukea menetyksestä aiheutuneen kriisin läpikäymiseen, oman elämäntilanteensa järjestämiseen ja selvittelyyn. (Kujala 2003a, 15.) Yksi tärkeä tuen muoto vanhemmille on vertaistuki, jonka avulla he huomaavat, etteivät ole ainoita vastaavassa tilanteessa olevia ja pääsevät keskustelemaan vaikeista asioista.

Sekä Lehtovirta ja Viljanen (2007) että Nummela (2007) tutkivat huostaanotettujen lasten vanhempien tukemista. Näissä tutkimuksissa ilmenee, että vanhemmat jäävät usein ilman tukea ja tietoa. Heidän syrjäytymiskiarteensa saattaa syventyä, kun he luulevat, etteivät voi itse tehdä tilanteelle enää mitään. Vanhemmille tulisi osoittaa taho, joka pystyy heitä tukemaan. Kriisissä olevaa asiakasta huomioitaessa paikallaan on esimerkiksi kirjallinen tietopaketti, joka sisältää yleistä tietoa huostaanotettujen lasten vanhempien oikeuksista ja tunteista. Tähän pakettiin vanhemmat voivat palata tarvittaessa. Tukitoimilla pyritään auttamaan vanhempia etenemään kriisissään sopeutumisvaiheeseen.

Poutanen ja Verkka (2006, 18) kirjoittavat lähityöntekijän merkityksestä huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa. Heidän mukaansa kriisissä olevien vanhempien voi olla vaikea ottaa vastaan tietoa ja siksi heille olisi tarjottava räätälöityjä palveluja. Vanhemmat kokevat sosiaalityöntekijän virkamiesmäiseksi ja häneltä saamansa sosiaalisen tuen riittämättömäksi. Vanhempien edun mukaista on, että heillä olisi oma lähityöntekijä. Työntekijän rooli on merkittävä, sillä häneltä saatavan tuen avulla vanhempien oma tilanne paranee. Lastenkin kannalta on tärkeää, että heidän vanhempiaan autetaan.

5.2.2 Lapsen tukeminen huostaanottokriisissä

Suuri ongelma lasten traumaattisten kokemusten käsittelylle muodostuu siitä, että heidän käsittelykykynsä on riippuvainen aikuisten kyvystä käsitellä lasten kokemuksia heidän kanssaan. Kun aikuiset melkein järjestelmällisesti aliarvioivat lasta joka suhteessa traumaattisten kokemusten osalta, niin lapsille ei tarjoudu optimaalista mahdollisuutta kokemusten käsittelyyn. (Saari 2003, 252.)

Lapsen huostaanottoon sopeutumista auttaa, kun huolehditaan lapsen erokriisin hoitamisesta, hänen säästämislähtöisiltä aikuisien välisiltä ristiriidoilta sekä lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon säilyttämisestä. Lapsen on saatava vastaus sellaisiin kysymyksiin kuin, miksi hänet on annettu pois ja kuka halusi, että hänet annettiin pois? Lapselle on äärimmäisen tärkeää saada varmuus siitä, että vanhemmat eivät ole häntä hylänneet, eikä erottaminen vanhemmista johdu hänestä. Lapsella tulee olla varmuus oikeudesta säilyttää yhteys hänen vanhempiinsa, ja että vanhemmat selviytyvät ja saavat apua. Lapsella on oikeus olla myös kiintynyt niin omiin vanhempiinsa kuin sijaisvanhempiinsakin. (Jokinen 2004, 10.)

Kiintymyssuhteet omaan perheeseen ovat lapselle elintärkeitä ja useimmilla lapsilla näitä tunnesiteitä on. Ero on lapselle vaikea, koska se saa aina lapsen ikävöimään ja suremaan vanhemmasta eroon joutumista, sekä merkitsee pelkoa yhteyden katkeamisesta ja hylätyksi tulemisesta. (Rutter 1998, 11.) Erilaiset yhdistykset ja järjestöt ovat kehittäneet esimerkiksi leirejä, joilla lapsilla on mahdollisuus vertaistuen avulla käydä läpi mieltään askarruttavia asioita.

6 HUOSTAANOTON HERÄTTÄMIEN TUNTEIDEN KÄSITTELY

Kun lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle tai huostaanotetaan, ei se varmaan ole ollut kenenkään alkuperäisissä suunnitelmissa. Elämä vain on välillä sellaista, etteivät asiat aina etene suunnitelmien mukaan. Tällaisiin tilanteisiin joutuminen aiheuttaa inhimillistä tuskaa, joka syntyy elämän ennustamattomuudesta ja hallitsemattomuudesta. (Törrönen 2004, 128.)

6.1 Biologisen vanhemman tunteet

Biologiset vanhemmat käyvät läpi vaihtelevia tunteita ennen huostaanottoa, sen aikana ja myös sen jälkeen. Vanhempien tunnemaailmaan kuuluvat usein hädän, ahdistuksen, surun, syyllisyyden, riittämättömyyden ja voimattomuuden tunteet (Jokimies 2001, 74).

Lapsen luona vierailu tai lapsen vierailu omassa kodissa herättää monenlaisia tunteita vanhemmissa. Lapsen tapaaminen on muistutus siitä, etteivät he itse voi pitää lasta kotona. Tämä voi aiheuttaa kateuden tunteita sijaisvanhempia kohtaan. Vaikeaa voi olla myös kohdata tilanteita, joissa lapsi ilmaisee kiintymystään sijaisvanhempia kohtaan esimerkiksi menemällä sijaisvanhemman syliin vierailun aikana, suukottelemalla sijaisvanhempaa tai kutsumalla sijaisvanhempia äidiksi tai isäksi. (Kujala 2003a, 41.)

Jotkut vanhemmat sanovat, että kun he käyvät lapsensa luona sijaiskodissa, se muistuttaa siitä, etteivät he voi pitää lasta omassa kodissaan. Tämä taas tuo esiin kaikki suuttumuksen, turhautumisen, surun tai epäonnistumisen tunteet. (Hämäläinen 1998, 29.) Biologisen vanhemman pitäisi saada käydä läpi tunteitaan jonkun luotettavan henkilön kanssa.

6.2 Lapsen tunteet

Ihmisen tietoisuus itsestään ja ympäristöstä sekä tunteiden ja ajatusten erillisyydestä alkaa muodostua melko varhain. Psykkinen kehitys näkyy sekä kognitiivisten että emotionaalisten toimintojen muutoksissa. Jo vastasyntynyt kykenee erottamaan muun muassa aikuisen suruun ja pelkoon liittyviä tunteita. Puoleen vuoteen mennessä lapsi ilmaisee jo perustunteitaan (suuttumusta, hämmästyä, iloa, inhoa, surua ja pelkoa) ja kykenee tunnistamaan niitä myös muissa. Pieni lapsi ei pysty peittämään pettymystä, ja hänen kasvoiltaan voi lukea ilot ja surut. Tunteiden hallintakeinot ovat melko puutteellisia varhaisina vuosina. Puolustuskeinot ovat alkukantaisia, eikä lapsi pysty käsittelemään asioita kovin syvällisesti, vaan kieltää ne tai nojautuu kaikkivoipaisuuskuvitelmiin. Esimerkiksi 5-6-vuotiailla on vielä vaikeuksia olla näyttämättä aidosti ilon tai pettymyksen tunteitaan, vaikka hän alkaakin jo ottaa tilanteen huomioon. Kouluikäinen pystyy jo peittämään pettymyksensä, itsesäätelyn keinot alkavat monipuolistua. (Vilko-Riihelä & Laine 2005, 31–32, 93; Kronqvist & Pulkkinen 2007, 129.)

Lapsilla voi olla joskus tunne, etteivät he uskalla loukata kumpiakaan vanhempiaan, eivät biologisia eivätkä sijaisvanhempia. Voi olla, että lapsi ei uskalla kertoa biologiselle äidilleen, että tykkää hirvittävästi sijaisäidistään, tai toisinpäin. Ristiriitaiset tunteet ovat sijoitetuilla lapsilla tavallisia, ja niiden kanssa voi oppia elämään.

Vaikka sijoittaminen tehtäisiin kuinka hienovaraisesti tahansa, niin se on lapselle aina suuri muutos. Lapset yrittävät sopeutua uuteen tilanteeseen yksilöllisin keinoin, ja siihen kuluva aika on myös erisuuruinen. Joku lapsi saattaa olla aggressiivinen, joku toinen vetäytyvä, joku voi olla syömättä, toinen lohdutautua ylensyömällä, joku voi sulkeutua täysin, kun taas toinen hakeutuu syliin itkemään. (Ahto & Mikkola 1999, 17.) Sijaisperheen tavat ja kulttuuri ovat luultavasti hyvinkin erilaiset kuin sijoitetun lapsen biologisen kodin käytänteet, ja lapsi lähes vääjäämättä kokee jonkinasteisen kulttuurishokin, joka puolestaan voi lisätä lapsen perheessä kokemaa vierauden tunnetta (Valkonen 1995, 64).

6.3 Sijaisvanhemman tunteet

Vanhemmuus on kasvutapahtuma, joka vaatii vuorovaikutusta lapsen ja vanhemman välillä. Riittävä vanhemmuus on sitä, että vanhemmat tuntevat itsensä hyvin ja riittävät itselleen, koska silloin he pystyvät kestämaan lapsen tunteet ja vastaamaan hänen tarpeisiinsa riittävästi. (Kristeri 2002, 23–27.) Usein sijaisvanhemmat ovat juuri niitä, jotka joutuvat ja pystyvät ottamaan vastaan ja vastaamaan monenlaisiin tunteisiin, koska biologiset vanhemmat eivät ehkä siihen ole pystyneet. Sijaisvanhemman kasvuprosessi alkaa viimeistään silloin, kun lapsi tulee perheeseen. Uuden vanhemmuuden muodostuminen vaatii oman aikansa.

Yksi sijaisvanhempien haastavimmista tehtävistä on lähestyä lapsen historiaa ja siihen liittyneitä ikäviä asioita ja tunteita lapsen tahdissa. Osapuolten sopeutuessa tilanteeseen sijaisvanhemmankin tunteet tasaantuvat ja sen myötä kiintyminen lapseen voi alkaa. Lapsen sopeutumiseen vaikuttaa myös se, miten sijaisperheen muut lapset sekä sukulaiset ottavat hänet vastaan. Näiden suhteiden luomisessa sijaisvanhemmilla on suuri rooli. Heidän tulisi myös hyväksyä biologisen vanhemman tunteet ja tukea biologista vanhemmuutta.

Ennen sijaisvanhemmaksi tuloaan vanhemmat voivat käydä PRIDE-koulutuksen, jossa he saavat esimerkiksi tietoa siitä, kuinka kohdata ja käsitellä sijoitetun lapsen kokemia kiintymyssuhteita ja niiden menetyksiä. Erilaisten harjoitusten avulla eläydytään omiin, lapsen ja hänen vanhempiensa tilanteisiin ja tunteisiin sijoituksen eri vaiheissa. Koulutuksessa korostetaan lapsen elinikäisten ihmissuhteiden merkitystä ja sitä, kuinka tärkeää on turvata suhde syntymävanhempiin. Koulutuksessa sijaisvanhemmat käyvät myös läpi oman elämänsä historian. Jatkokoulutukset mahdollistavat tunteiden käsittelyn toisten sijaisvanhempien kanssa. Sijaisvanhemmalla on mahdollisuus myös esimerkiksi työnohjaukseen, vertaistukeen sekä koulutukseen. (Pesäpuu ry i.a; Perhehoitoliitto ry i.a.)

6.4 Työntekijän tunteet

Kaikki työntekijän ja asiakkaan välisessä kohtaamisessa heräävät tunteet ovat sinänsä sallittuja ja luonnollisia. Tilanteessa ei ole olemassa oikeita tai vääriä tunteita. Ratkaisevaa sen sijaan on, minkälaiseen toimintaan tunteet johtavat. Tämän vuoksi niiden merkitystä ja olemassaoloa olisi pysähdyttävä lastensuojelutyössä aika ajoin työstämään ja miettimään. Ammatilliseen työotteeseen on katsottu kuuluvaksi, että työntekijä pystyy laittamaan syrjään omat tunteensa ja tekemään työnsä tunteensa sivuuttaen. Nykyään niiden tiedostamisen ja niiden käsittelemisen katsotaan olevan osa ihmissuhde-työntekijän ammatillista roolia ja pätevyyttä. (Möller 2004, 32.)

Tunteiden käsitteleminen lastensuojelutyössä ei ole itsestänselvyys (Kähkönen 1994, 106). Tunteiden esiin ottamisessa ja niiden kohtaamisessa työntekijällä on avainrooli. Se on alue, jossa työntekijät kuitenkin kokevat arkuutta. Tunteiden käsitteleminen tuo työntekijöille usein ajatuksen terapiatyöstä ja pelko terapeutin rooliin joutumisesta ilman siihen liittyvää koulutusta suuntaa työntekijöiden toimintaa. Työntekijän on oltava tietoinen roolistaan, ammattitaitonsa rajoista sekä vahvuuksistaan. (Möller 2004, 32.)

Lastensuojelutyö tuo mukanaan vaikeita ja kipeitä elämäkokemuksia, joten tunteet ovat läsnä kohtaamisessa, otetaanpa niitä käsittelemään tai ei. Asiakas elää usein keskellä surullisia, kipeitä ja tuskallisia asioita. Asiat puheeksi ottamalla tai uskaltamalla ottaa vastaan ne, kohdataan asiakkaan olemassa olevat tunteet. (Möller 2004, 33.)

Tunteiden kohtaaminen lastensuojelutyössä edellyttää sitä, että työntekijä on tietoinen omista tunteistaan ja hallitsee ne. Siksi niiden käsittelylle tulisi olla oma paikkansa ja mahdollisuutensa. Selvittääkseen omia menettelytapojaan ja tunteitaan työntekijä tarvitsee tukea. Hänellä tulee olla tukea antava esimies tai esimerkiksi lastensuojelun tukiryhmä sekä jokapäiväisissä asioissa auttavia työtovereita. Lastensuojelutyöntekijälle erittäin tarpeen on myös työnohjaaja, jonka kanssa hän voi neuvotella ja käydä lävitse prosessin eri vaiheita. Tunteiden kohtaaminen ja käsitteleminen työssä voi tuntua rasakalta, mutta tunteet voivat antaa lisäenergiaa, jos niiden ilmaisulle on olemassa oma kanavansa. Etenkin kiellettyinä ja torjuttuina ne muuttuvat kuormittavaksi taakaksi. (Oranen 2001, 32; Taskinen & Törrönen 2004, 18.)

7 TUTKIMUSONGELMAT

Tutkimuksemme tavoitteena on selvittää biologisten vanhempien mielipiteitä yhteydenpidon onnistumisesta heidän lapsiinsa huostaanoton jälkeen ja sitä, mitkä asiat heidän mielestään vaikuttavat yhteydenpitoon. Huostaanottojen lisääntyessä kasvaa myös niiden vanhempien joukko, jotka elävät erillään lapsistaan, ja siksi aihe on ajankohtainen. Biologisten vanhempien kokemuksia yhteydenpidosta ei ole aiemmin tutkittu kovin paljon. Tällä tutkimuksella haluamme antaa vanhemmille mahdollisuuden tuoda omaa ääntään ja mielipiteitään kuuluviin.

Tutkimusongelmamme ovat:

1. Millaisia yhteydenpitotapoja vanhemmat käyttävät huostaanotettujen lastensa kanssa?
2. Mitkä asiat helpottavat ja vaikeuttavat huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempiensa välistä yhteydenpitoa?
3. Millaisia tunteita huostaanotto prosessi on herättänyt biologisissa vanhemmissa?
4. Miten vanhemmat kokevat sosiaalityöntekijän vaikuttavan yhteydenpitoon?

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

8.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Kohderyhmämme ovat huostaanotettujen lasten vanhemmat, joiden alle 8-vuotias lapsi on ollut sijoitettuna vähintään kaksi vuotta. Haastattelimme neljää Jyväskylän seudulla asuvaa äitiä. Perheiden lasten lukumäärä vaihteli. Niissä perheissä, joissa lapsia oli useampia, vain osa lapsista oli huostaanotettu. Valitsimme kohteeksi alle 8-vuotiaiden lasten vanhemmat, koska saamme sosionomi (AMK) -tutkinnon lisäksi myös lastentarhanopettajan kelpoisuuden. Näin ollen opinnäytetyömme käsittelee varhaiskasvatusikäisten lasten perheiden tukemista. Mielestämme on tärkeää, että lapsen sijoituksesta on kulu- nut vähintään kaksi vuotta. Ajattelemme, että akuutein kriisi perheessä on ohi ja koke- muksia yhteydenpidosta on jo ehtinyt syntyä.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ajatuksena oli tehdä tutkimus neljän Keski-Suomen kunnan alueella. Koska emme saaneet tutkimuslupaa tarpeeksi monesta kunnasta, pää- dyimme siihen, että teemme tutkimuksen vain Jyväskylän alueella. Tarkoituksenamme oli saada kymmenen haastattelua. Jyväskylän kaupungin sosiaaliaseman toimistos sihteeri lähetti kohderyhmäämme sopiville vanhemmille tiedotteen (Liite 1: Kirje vanhemmille) mahdollisuudesta osallistua haastatteluun. Osa heistä otti meihin yhteyttä tiedotteen saatuaan, ja sovimme puhelimitse haastattelupaikasta sekä aikataulusta. Myöhemmässä vaiheessa saimme yhteistyöhön mukaan myös Jyväskylän Katulähetys ry:n Perhepolku- projektin. Projektin kautta saimme lisäksi muutamien mahdollisten haastateltavien yh- teystiedot heidän suostumuksellaan ja olimme heihin yhteydessä sopiaksemme haastat- teluista.

Kun kävi ilmi, että yrityksistä huolimatta saisimme vain neljä haastateltavaa, pohdim- me, että olisimme yrittäneet saada vielä tutkimuslupaa sellaisista kunnista, joista emme aikaisemmin olleet yrittäneet. Siinä vaiheessa aikataulu ei kuitenkaan antanut enää pe- riksi, vaan tutkimuksen valmistuminen olisi viivästynyt huomattavasti. Ajattelimme, että aikataulullisesti parempi tapa saada lisää tutkimusmateriaalia olisi vertailla sosiaali- työntekijöiden kokemuksia yhteydenpidosta vanhempien vastauksiin. Lähetimme lyhyet sähköpostikyselyt neljälle Jyväskylän sijaishuollossa työskentelevälle sosiaalityönteki-

jälle, mutta koska emme saaneet tarpeeksi vastuksia, emme lopulta voineet tehdä vertailua. Todennäköisesti ajankohta kyselyiden tekemiselle oli huono ja se vaikutti vastaamisen innokkuuteen.

8.2 Tutkimusmenetelmä

Toteutimme tutkimuksen kvalitatiivisella tutkimusmenetelmällä. Tällaista menetelmää on hyvä käyttää silloin, kun ollaan kiinnostuneita tapahtumien yksityiskohtaisista rakenteista tai tietyissä tapahtumissa mukana olleiden yksilöiden kokemuksista. Se tuo esille tutkittavien omat havainnot tilanteista, ja antaa näin mahdollisuuden heidän menneisyytensä ja kehitykseensä liittyvien tekijöiden huomioimiseen. Laadullinen tutkimus soveltuu käytettäväksi myös silloin, kun tutkitaan tiettyihin tapahtumiin liittyviä syy-seuraussuhteita. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 22–27; Metsämuuronen 2000, 14.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineisto kootaan luonnollisissa sekä todellisissa tilanteissa, koska lähtökohtana siinä on todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157–160). Valitsimme kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän, jotta tutkittavien ääni pääsisi kuuluville. Halusimme antaa vanhemmille mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan omin sanoin ja kuvata heidän todellisuuttaan. Etuna laadullisessa tutkimuksessa näimme sen, että vanhempien vastauksista saattaisi nousta esille asioita, joita emme olisi esimerkiksi kyselylomakkeen avulla saaneet.

Tutkimuksessamme on fenomenologis-hermeneuttisia piirteitä. Fenomenologis-hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä ovat tutkimisen kannalta keskeisiä käsitteitä merkitys, kokemus sekä yhteisöllisyys (Laine 2001, 26). Tutkimme vanhempien kokemuksia yhteydenpidosta heidän lapsiinsa huostaanoton jälkeen, nimenomaan vanhempien näkökulmasta. Tutkimuksemme hermeneuttinen ulottuvuus nousee esille yrittäessämme ymmärtää ja tulkita biologisten vanhempien haastatteluissa esille tuomiaan ilmaisuja. Hermeneutiikalla yleisesti tarkoitetaan tulkinnan ja ymmärtämisen teoriaa, jossa yritetään etsiä mahdollisia sääntöjä tulkinnalle, joita noudattaen voitaisiin puhua vääristä ja oikeammista tulkinnoista (Laine 2001, 29).

8.3 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa, ja tämä tilanne luo mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa. Haastattelijalla on mahdollisuus toistaa kysymys, selventää ilmausten sanamuotoja, oikaista väärinkäsityksiä ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Samoin on mahdollista saada esiin vastausten taustalla olevia motiiveja ja myös haastatteluaiheiden järjestystä voidaan säädellä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34; Tuomi & Sarajärvi 2002, 75.) Tutkimuksessa käytimme teemahaastattelua, joka on luonteva tapa suorittaa tutkimusaineiston keruu vanhemmilta ja antaa haastateltavalle tilaa vaikeasta aiheesta keskusteltaessa. Haastattelussa käytimme ennalta laadittua haastattelurunkoa (Liite 2: Haastattelurunko), jonka kysymyksiä meillä oli mahdollisuus muokata tilanteen mukaan.

Teemahaastattelu edellyttää rauhallista ja haastateltavalle turvallista ympäristöä. Kotiympäristö on usein tällainen. Tutkija voi myös tarjota haastateltavalle mahdollisuutta päättää, missä haastattelu suoritetaan. Kaikki haastateltavat eivät halua, että vieras henkilö näkee heidän kotinsa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 74.) Ehdotimme haastattelupaikaksi haastateltavan kotia tai heidän valintansa mukaan jotain muuta rauhallista julkista paikkaa. Osassa haastatteluissa oli mahdollisuus käyttää kanssamme yhteistyössä toimineen projektin tiloja. Ajattelimme kodin olevan suotuisa paikka haastattelun suorittamiseen, koska käsittelemämme aiheet ovat arkaluontoisia ja niistä voi olla vaikea puhua julkisella paikalla. Pyysimme vanhempia varaamaan aikaa noin tunnin, mutta kaikki haastattelut kestivät alle sen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelut tehtiin haastateltavien kotona.

Tavoitteenamme oli, että haastateltavan kanssa puhelinkontaktissa ollut henkilö suorittaa myös haastattelun. Henkilökohtainen kontakti, joko puhelimitse tai ovella, helpottaa myöhemmin varsinaisen haastattelun aloittamista (Hirsjärvi & Hurme 2000, 84). Haastateltavan kanssa puhuneen henkilön pariksi lähti toinen opinnäytetyön tekijä. Hänen oli mahdollista tehdä muistiinpanoja sekä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä, ja myös tarkkailla nauhurin toimivuutta. Kokemattomina tutkimuksen tekijöinä koimme tärkeäksi, että haastattelu tehtiin parina. Ajattelimme, että kolme haastattelijaa olisi kuitenkin liikaa haastattelemaan yhtä ihmistä. Kun kohtasimme vanhemman, kerroimme itseltämme ja opiskelustamme. Tällä pyrimme luomaan rennon ja avoimen ilmapiirin, jossa

olisi luonteva keskustella aroistakin asioista. Haastattelun päättyessä, vanhemman tarpeen mukaan, jäimme keskustelemaan niin tutkimukseemme liittyvistä kuin yleisemmistäkin asioista. Teemahaastattelu on usein luonteeltaan niin henkilökohtaista, ettei ole sopivaa lopettaa keskustelua kylmästi ja äkkinäisesti, kun omat tavoitteet on saavutettu (Hirsjärvi & Hurme 2000, 75).

8.4 Aineiston analysointi

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteessä. Sisällönanalyysillä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93.) Käytimme aineistolähtöistä analyysia, jossa pyritään luomaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti, eivätkä ne ole etukäteen sovittuja (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97). Pyrimme sulkemaan analyysivaiheessa ulkopuolelle ennakkokäsityksemme, jotta ne eivät vaikuttaisi analyysiin.

Tuomen & Sarajärven (2002, 94) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysin ensimmäisessä vaiheessa päätetään mikä aineistossa kiinnostaa. Seuraavaksi käydään läpi aineisto ja merkitään ne asiat, jotka ovat tärkeitä tutkimuksen kannalta ja kaikki muu jätetään pois tutkimuksesta. Esille nousseet asiat kerätään yhteen erikseen muusta aineistosta ja sen jälkeen ne luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään. Lopuksi kirjoitetaan yhteenveto.

Pyrimme litteroimaan aineiston mahdollisimman nopeasti haastattelujen jälkeen. Jaoimme nauhat tasapuolisesti keskenämme ja yhdessä sovimme siitä, kuinka tarkasti nauhat litteroidaan. Litteroinnin jälkeen aloimme teemoitella aineistoa. Tämän vaiheen teimme kaikki yhdessä. Tällä halusimme varmistaa sen, että saamme aineistosta esiin useita näkökulmia eikä tärkeitä asioita jää huomaamatta. Teemoittelussa painottuu se, mitä kustakin teemasta on sanottu, eikä lukumäärillä välttämättä ole merkitystä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95.) Pyrimme yhdistämään teemoissa samankaltaisia asioita.

8.5 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta kohentaa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. Tarkkuus koskee kaikkia tutkimuksen vaiheita. (Hirsjärvi ym. 2007, 227.) Ensimmäistä tutkimustamme tehdessä koimme haasteelliseksi tietää, kuinka tarkasti asioista tulisi raportoida. Pyrimme kuitenkin tarkkoihin selostuksiin tutkimuksen eri vaiheista, jotta luotettavuus ei kärsisi.

Luotettavuutta tavoittelimme sillä, että teimme hyvän haastattelurungon. Teemahaastattelussa edetään keskeisten, etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Teemoja syventääksemme laadimme etukäteen vaihtoehtoisia apukysymyksiä. Tärkeää oli, että sisäistimme haastattelurungon ja ymmärsimme sen samalla tavalla. Haastatteluvaiheen aikana laatua voi parantaa huolehtimalla siitä, että tekninen välineistö on kunnossa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184). Varasimme jokaiseen haastattelutilanteeseen mukaan useampia nauhoja sekä pateriteita ja sähköjohdon nauhuria varten. Aika ajoin on hyvä tarkistaa, että tallennin todella toimii ja mikrofoniin johto on paikallaan sekä äänen laatuun liittyvät säädöt kohdallaan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 184). Näitä asioita tarkkaili paikalla ollut toinen tutkija.

Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimuksen mittaustulosten toistettavuutta. Mikäli kaksi tutkijaa päätyy samanlaiseen tulokseen tai samaa henkilöä tutkittaessa eri tutkimuskerroilla saadaan sama tulos, voidaan tulokset todeta reliaabeleiksi. (Hirsjärvi ym. 2007, 226.) Ihmisille ominaista on, että ajan myötä jotkut ominaisuudet muuttuvat ja se vaikuttaa reliaabeliuteen (Hirsjärvi & Hurme 2000, 186). Haastateltavamme ovat sellaisessa elämäntilanteessa, jossa esimerkiksi tunteet ja suhtautuminen huostaanottoon voivat vaihdella suuresti. Siksi on todennäköistä, että jos samoja vanhempia haastateltaisiin uudestaan, voisivat tulokset olla erilaiset. Pohdimme myös sitä, kuinka tutkimuksemme reliabiliteettiin vaikuttaa se, että haastateltavia on vain neljä. Jotta tuloksia voisi yleistää, pitäisi otoksen olla suurempi. Tämän tutkimuksen tulosten voidaan ajatella kuvaavan vain kyseisten vanhempien kokemuksia.

Validius tarkoittaa esimerkiksi tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Menetelmät eivät aina vastaa sitä todellisuutta, jota tutkija kuvittelee tutkivansa. (Hirsjärvi ym. 2007, 226.) Haastattelujen aikana kohtasimme tilanteita,

joissa haastateltava halusi tarkennusta esittämäämme kysymykseen. Myös me teimme tarkentavia apukysymyksiä, joilla varmistimme sen, että tulkintamme asioista vastasivat toisiaan.

9 TULOKSET

Haastateltaviemme lasten huostaanotot tapahtuivat vanhan lastensuojelulain ollessa vielä voimassa, joten heidän lapsilleen on tehty huoltosuunnitelmia. Tuloksista kerrottaessa ja niitä tulkittaessa käytämme kuitenkin uuden lain mukaista käsitettä asiakassuunnitelma kuvaamaan yhteisesti niin huoltosuunnitelmia kuin asiakassuunnitelmiakin.

9.1 Yhteydenpidon tavat ja toteutuminen

Huostaanottoon johtaneista syistä keskusteltaessa kaikista haastatteluista nousi esiin kuormittavat elämäntilanteet. Äidit olivat usein eronneet lastensa isästä ja vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmat olivat hiljattain pahentuneet. Puolet vanhemmista mainitsi perheen saaneen avohuollon tukitoimia ennen huostaanottoa.

Sosiaalitoimisto otti niinku puheeks, että tota niin jos harkittas huostaanotto ja sitä kautta lapselle parhaan mahdollisen alun antamista, enkä mä sitä vastaan ollu. Se tuntu semmoselta ihan toisaalta helpottavalta vaikka se pelottikin. (äiti b)

Ensimmäisissä asiakassuunnitelmapalavereissa suurin osa vanhemmista koki jääneensä ulkopuoliseksi. Vanhemmilla oli vaikeuksia tuoda esiin omia mielipiteitään, eivätkä he välttämättä tienneet, mistä asioista palaverissa piti huolehtia. Asiakassuunnitelmiin oli kirjattu yhteydenpitoa koskevat asiat, kuten se, kuinka usein ja missä tavataan ja mitä muita yhteydenpitotapoja käytetään. Yhteydenpito toteutui kaikilla haastateltavillamme asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla. Yleisimmin syynä tapaamisten peruuntumiseen oli päihde- tai mielenterveysongelmaisen vanhemman kunnon huononeminen tai lapsen sairastuminen.

Yleisintä oli tavata lasta 1–2 viikonloppua kuukaudessa vanhemman luona tai sijaisperheessä. Lomat mahdollistivat pidempiä tapaamisaikoja. Vanhemmat tapasivat lapsiaan satunnaisesti sukulaisten luona sekä erilaisissa tapahtumissa. Poikkeuksen tekivät tuetut ja valvotut tapaamiset, jolloin tapaamisaikakin oli lyhyempi.

Vanhemmat korostivat, kuinka tärkeänä he pitivät sitä, että he saivat viettää lastensa kanssa tavallista arkea. Tapaamisiin pyrittiin kuitenkin järjestämään jotain erikoista ja lapselle mieluista tekemistä. Vanhemmat halusivat viettää lapsensa kanssa myös kahdenkeskeistä aikaa, mutta kaikilla tähän ei ollut mahdollisuutta, koska tapaamiset olivat valvottuja tai niissä oli mukana sisaruksia tai sijaisperheen jäseniä.

Lasten käydessä äidin luona tapaamiset olivat tavallista arkea oman perheen kesken. Useimpiin perheisiin kuului äidin uusi puoliso, joka myös tapasi lapsia. Juhlapäivinä perheissä saattoi käydä sukulaisia kylässä, mutta muuten tapaamisaika pyrittiin viettämään ilman vieraita. Tapaamiset sujuivat erilaisten harrastusten, leikkien ja lasten normaalien arkipuuhiin parissa. Vanhempien yrityksistä huolimatta lapset eivät aina kokeneet perheensä arkea normaaliksi.

Mut et yritetään elää sellasta normaalia perhe-elämää, vaikka se ei niin kun esimerkiks yks lapsi sano, et ei tää oo mikään oikee perhe eikä oikee koti, kun ei saa olla koko ajan yhdessä. (äiti d)

Sijaisperheessä tavatessa paikalla olivat sijaisvanhemmat ja perheen muut lapset, jotka osaltaan vaikuttivat tapaamisten kulkuun. Kahdenkeskeistä aikaa biologisilla vanhemmillä ja heidän lapsillaan ei sijaisperheessä välttämättä ollut, vaan aika kului tutustuessa lapsen arkeen yhdessä siihen kuuluvien perheenjäsenten kanssa. Valvottuja tapaamisia määrittivät tapaamiseen varattu aika ja tapaamispaikan tarjoamat mahdollisuudet, joiden puitteissa tapaamisesta yritettiin tehdä lapselle mahdollisimman arkinen ja mukava kokemus.

Tapaamisten lisäksi yleisin yhteydenpitomuoto oli puhelut. Vanhemmat soittivat lapsilleen sijaisperheeseen ja myös lapsilla oli mahdollisuus soittaa vanhemmille. Pienemmät lapset eivät puhelinta osanneet käyttää, mutta kuulumisia vaihdettiin sijaisvanhempien välityksellä. Kirjeitä ja kortteja lähetettiin jonkin verran ja myös tietokonetta käytettiin yhteydenpitoon. Yksi vanhemmista toivoi tämäntyyppisen yhteydenpidon lisääntyvän, kun lapsi oppii kirjoittamaan.

Äitien lisäksi yhteyttä lapsiin pitivät äitien uudet puoliset perheineen ja äidin puoleinen suku, yleensä äidin sisarukset ja vanhemmat. Biologiset isät ja heidän sukunsa olivat harvoin mukana lasten elämässä tai heitä ei mainittu haastatteluissa.

Kaikki vanhemmat tiedostivat oman käyttäytymisensä merkityksen siihen, kuinka usein ja pitkiä aikoja he saivat lapsia tavata. Vanhemmat toivoivat tulevaisuudessa pidempiä tapaamisaikoja tai huostaanoton purkua. Edellytyksenä näille on, että heidän elämäntilanteensa on kunnossa. Vastuun asioiden muuttumisesta vanhemmat ymmärsivät olevan heillä itsellään.

Ainoo, mistä mä en oo tyytyväinen on et mä tapaan liian vähän sitä. Et niin ku se on ollu tähän asti lähinnä kiinni mun päihteiden käytöstä ja mielen-terveysongelmasta niin kun minkä takia niitä [tapaamisia] ei oo lisätty. (äiti b)

Mut onhan siinä myös se, että siinä on myös vanhemmalla itellään se vastuu. Siinä on ehkä yks syy minkä takia näitä tapaamisia on näin paljon, että on mennyt kaikkien näiden vuosien aikana niin hyvin. (äiti d)

9.2 Yhteydenpitoa helpottavat asiat

Merkittävimmäksi yhteydenpitoa helpottavaksi asiaksi kaikkien haastateltavien vastauksissa nousi biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien hyvät välit ja toimiva yhteistyö. Vanhemmat pitivät yhteydenpitoa helpottavana asiana sitä, että he sopivat tapaamisista suoraan sijaisvanhempien kanssa. Osa sijaisperheistä piti tiukemmin kiinni asiakassuunnitelmaan kirjatusta tapaamisajoista, kun taas toisissa perheissä tapaamiset sovittiin joustavasti kaikille osapuolille sopivina aikoina.

Me on sijaisvanhempien kanssa aika pitkälle saatu sovittua asiat - - et jos voidaan puhua hyvästä yhteistyöstä niin meillä on kyllä sijaisvanhempien kanssa ollut sitä. (äiti d)

Haastatteluissa nousi esiin yksittäisiä asioita, jotka vanhempien mukaan helpottivat sekä yhteydenpitoa lapseen että yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa. Eräs äiti piti tärkeänä sitä, että hän on tervetullut sijaisperheeseen. Erään vanhemman lapsi oli sijoitettu sukulaisperheeseen, ja hän koki yhteydenpitoa helpottavana asiana sen, että kyseessä oli tuttu perhe, jossa oli helppo vieraila. Myös se, etteivät sijaisvanhemmat syyllistäneet vanhempia heidän retkahtaessaan päihteisiin, koettiin yhteistyötä helpottavana. Biologisten vanhempien ja sijaisvanhempien välisen hyvän kanssakäymisen edellytyksenä pidettiin sitä, että biologiset vanhemmat ovat hyväksyneet lastensa olon sijaispaikassa. Lapsille

pyrittiin näyttämään, että biologiset vanhemmat päättävät yhdessä sijaisvanhempien kanssa lasten asioista.

Yhteydenpitoa helpottavana asiana useat vanhemmat pitivät sitä, että lapsi on hyväksynyt tilanteen ja suhtautuu tapaamisiin tynesti ja luonnollisesti. Se, että kyseessä ovat omat lapset ja tieto siitä, että biologinen vanhempi on tärkeä heille, helpottivat myös vanhempien yhteydenpitoa. Ikävä omaa lasta kohtaan mainittiin myös yhteydenpitoa helpottavana tekijänä.

Ikävä, se helpottaa huomattavasti, ku tarpeeks ikävä tulee ni kyllä sitä tulee soitettua tai laitettua postia. (äiti b)

Sosiaalityöntekijältä saatu tuki oli enimmäkseen taloudellista ja se helpotti yhteydenpitoa. Kaikki vastaajat kertoivat saavansa rahallista tukea tapaamisiin ja yhteydenpitoon esimerkiksi puhelinlaskujen, matkakulujen tai tuettujen lomamatkojen muodossa. Vanhemmat saivat taloudellista tukea myös asumiseen, terapiakuluihin ja erilaisiin projekteihin osallistumiseen. Sosiaalityöntekijät olivat ohjanneet lähes kaikkia vanhempia muiden tarvittavien palveluiden pariin. Tässä asiassa vanhemmat olivat tyytyväisiä sosiaalityöntekijän toimintaan. Suurin osa haastateltavista kertoi sosiaalityöntekijän helpottavan sekä yhteydenpitoa että biologisten ja sijaisvanhempien välistä yhteistyötä asettumalla ennen kaikkea lasten edun puolelle, ja olemalla tasavertainen sijais- ja biologisia vanhempia kohtaan.

9.3 Yhteydenpitoa vaikeuttavat asiat

Välimatkaa pidettiin sekä helpottavana että vaikeuttavana tekijänä, mutta merkittävämmäksi se nousi niiden vanhempien vastauksissa, joilla pitkä välimatka vaikeutti yhteydenpitoa. Puolet vastanneista oli sitä mieltä, että joko sosiaalityöntekijän tai sijaisperheen joustamattomuus vaikeutti yhteydenpitoa. Puolella vanhemmista myös terveydentilan huononeminen vaikeutti välillä yhteydenpitoa, koska tapaamisia jouduttiin perumaan. Vanhemmat, joilla oli pieniä lapsia, kokivat vaikeuttavana asiana sen, että lapset olivat itkuisia tapaamisissa tai niiden päättyessä. Riittämättömyyden ja saamattomuuden tunteet saivat erään vanhemman pohtimaan, riittääkö hän lapselleen etävanhempana ja tämä vaikeutti yhteyden ottamista lapseen.

Jotenkin se oma riittämättömyyden tunne ja semmonen ajoittain myös semmonen, et oonks mää äiti vai täti joka leikkii sen muutaman tunnin kuukaudessa. (äiti b)

Suurin osa haastateltavista olisi toivonut sosiaalityöntekijältä enemmän tukea tunteidensa käsittelyyn. Osa heistä oli kuitenkin sitä mieltä, etteivät he olisi sosiaalityöntekijän kanssa asiasta keskustelleetkaan. Yhdessä haastattelussa toivottiin sosiaalityöntekijältä empatiaa asiakasta kohtaan. Puolet vastaajista koki, ettei heillä ollut luottamuksellista suhdetta sosiaalityöntekijäänsä, ja hänen läsnä ollessaan he joutuivat miettimään tarkkaan sanomisiaan.

Huostaanoton jälkeen jokaisen haastateltavan sosiaalityöntekijä oli vaihtunut ainakin kerran, suurimmalla osalla useita kertoja. Vanhemmat kokivat vaihdosten vaikuttavan siten, ettei luottamuksellista suhdetta päässyt syntymään. Vanhemmilla oli kokemuksia siitä, etteivät he tiedeneet kenelle soittaa tai siitä, ettei sosiaalityöntekijä tiennyt perheen tilannetta tai lasten nimiä tullessaan palaveriin. Sosiaalityöntekijät koettiin kiireisiksi ja työntekijän vaihtuessa vanhemmista tuntui, etteivät he olleet ehtineet perehtyä tarpeeksi perheen tilanteeseen.

Vaikka henkilökohtainen kemia ei olisikaan pelannut, suurin osa vanhemmista oli tyytyväisiä sosiaalityöntekijän työskentelyyn. Sosiaalityöntekijän koettiin tukevan esimerkiksi vanhempien päihteettömyyttä. Puolet haastatelluista kertoi, että he pohtivat yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa ratkaisuja perheen jäsenille. Sosiaalityöntekijä oli mukava perhettä kohtaan ja huomioi heidän tarpeensa yksilöllisesti.

9.4 Huostaanoton ja uuden vanhemmuusroolin herättämät tunteet

Puolet vanhemmista oli huostaanottoa vastaan, eivätkä he tapahtumahetkellä nähneet sitä tarpeelliseksi. Kaikki vanhemmat kertoivat, että tällä hetkellä he ovat hyväksyneet huostaanoton ja sen perustelut ja nähneet, että syytä huostaanottoon oli. Ajan kuluessa vanhemmat olivat pystyneet käsittelemään asiaa, ja suurin osa oli sitä mieltä, että lasten oli tällä hetkellä parempi olla sijaisperheessä. Vielä vuosienkin jälkeen asian hyväksyminen tunnetasolla oli kuitenkin vaikeaa.

Huostaanottopäätöksen herättämät tunteet vaihtelivat vanhemmilla helpotuksesta epätoivoon.

Sillon alussa ehkä niin kun tai silloin kun ne molemmat vietiin yhtä aikaa pois, että silloin, silloin olo oli lähinnä ehkä semmoinen niin kun helpottunut, koska mulla oli aika kurja elämäntilanne että, eikä niin kun jaksanutkaan hoitaa. (äiti c)

Puolet haastateltavista kertoi reagoineensa tilanteeseen runsaalla päihteiden käytöllä.

Kun se huostaanottopäätös loppujen lopuksi postiluukusta tuli, niin mulla alko aineiden käyttö uudestaan et mä reagoisin ite siihen sillä tavalla. (äiti b)

Et oikeestaan meni kaksi vuotta et mä en hyväksynyt sitä asiaa ja mun alkoholin käyttö lisääntyi. Et ei ollut enää lapsia kenen takia on elänyt. (äiti d)

Huostaanottoon liittyvistä tunteista kysyttäessä haastatteluissa mainittiin useita kertoja suru, viha ja paha olo. Joillakin vanhemmilla vihan tunteet kohdistuivat sosiaalityöntekijöihin, jotka eivät vanhempien mielestä olleet tarjonneet riittäviä avoimuuden tukitoimia. Eräs vanhempi koki, että hänet leimattiin huonoksi ihmiseksi.

Kyllä se huostaanotto on ollut mun elämän hirvein hetki. Tuntu, et riistettiin, kun olit kotiäiti, tuntu et riistettiin koko elämä. Lyötiin leima ohtaan, et sä et kelpaa äidiksi ja sä et kelpaa naiseksi, ja sä et oo enää yhtään mitään. (äiti d)

Vanhemmat odottivat tapaamisia, ja suurin osa kertoi ikävöivänsä lapsia tapaamisten välillä. Vanhemmat kokivat tapaamisten jälkeen olonsa surullisiksi, mutta puolet oli jo tottunut tapaamisiin eivätkä ne nostattaneet enää niin suuria tunteita. Erään vanhemman vastauksesta esille nousi mustasukkaisuus lapsesta ja pelko siitä, ettei saa tavata lastaan ollenkaan, jos hän vaatii tapaamisten lisäämistä.

Sijaisvanhempien kanssa mä juttelen siitä kuinka mustasukkanen mä välillä oon ja kuinka mä haluaisin olla pojan kanssa enemmän ku mitä mä voin olla. (äiti b)

Kaikkien haastateltavien vastauksista korostui vahva kiintymys lapsiin. Vanhemmat, jotka tapasivat lapsiaan harvemmin, kuvailivat haastatteluissa yksityiskohtaisemmin ja tunteellisemmin tapaamisten kulkua, kuin ne vanhemmat, joilla tapaamisia oli tiheämmin. Erään vanhemman haastattelusta nousi esille ylpeys omasta lapsestaan.

Maijalla menee kauheen hyvin koulussa, niin se nostattaa semmosen ylpeyden tunteen. (äiti a)

Suurin osa vanhemmista kertoi miettineensä, olisiko huostaanoton purku joskus tulevaisuudessa mahdollista. Eräs vanhempi mietti, olisiko itsekästä vaatia huostaanoton purkua, sillä lapsi oli kiintynyt uuteen perheeseensä ja hänellä oli uudet ystävät sekä harrastukset. Vanhemmat kuitenkin ajattelivat lastensa parasta ja halusivat laittaa lasten edun oman ikävänsä edelle.

Oonko mä sitten kauheen itsekäs, jos mä rupeen sitä sitten taas siitä perheestä repimään - - että kuitenkin tekee sen mikä on sille lapselle parasta, että eikä ajattele vaan sitä itteensä ja sitä omaa ikävää. (äiti c)

Haastatteluissa nousi esiin erilaisia näkökulmia äitiyteen ja vanhemmuuteen. Vanhemmat toivoivat voivansa olla enemmän mukana lapsensa kasvatuksessa. Erityisesti vanhemmat pohtivat tilanteita, joissa tullaan käsittelemään lapselle vaikeita asioita. He toivoivat olevansa yhdessä sijaisvanhempien kanssa tasavertaisena vanhempana näissä tilanteissa. Eräs vanhempi vertasi yhteistyötä sijaisvanhempien kanssa yhteishuoltajuuteen ja toivoi tämänkaltaisen jaetun vanhemmuuden yleistyvän.

Ku se äitiys on sitä, et ku lapsella on paha olla ni olla sit siellä, et ei se oo pelkää sitä et ku kaikki on hyvin ni leikitään kaks tuntia ja sitten sanotaan hei hei. (äiti b)

Äiti-sanankäytöllä oli haastateltaville suuri merkitys. Eräs vanhempi piti tärkeänä sitä, että sijaisperheessä lapselle puhuttiin hänestä äitinä. Toinen äiti koki vaikeana sen, että lapsi kutsui sijaisäitiään äidiksi ja häntä etunimellä.

Heti huostaanoton jälkeen vanhemmat eivät olleet valmiita käsittelemään tunteitaan itsensä tai muiden kanssa. Asian käsittely käynnistyi ajan kuluessa. Suurin osa vanhemmista kertoi osallistuneensa erilaisiin vertaistukiryhmiin ja käyneensä huostaanotto-prosessin aiheuttamia tunteita niissä läpi. Puolet vastanneista oli käynyt tunteitaan läpi

puolisonsa kanssa ja muutkin olivat saaneet tukea läheisiltään, esimerkiksi äidiltä tai ystävältä. Saamastaan tuesta huolimatta suurin osa vastanneista koki jääneensä yksin vaikeiden tunteidensa kanssa.

En pystynyt niinku käsittelemään sitä itsessäni enkä kenenkään kanssa, eikä mulle kyllä kukaan mitään tahoja niinku osottanutkaan missä niitä ois voinut käsitellä - - eikä mulla ollut itellä voimavaroja eikä halujakaan siinä vaiheessa ruvetä penkoon niitä ja miettimään. (äiti b)

Yksittäisissä vastauksissa esille nousi erilaisia ammattihenkilöitä, kuten sairaanhoitaja, terapeutti tai päihdeyksikön työntekijä, joilta haastateltavat kokivat saaneensa tukea. Vanhemmat olivat käyneet tunteitaan läpi myös vertaistukihenkilön ja sijaisvanhempien kanssa.

10 TULOSTEN TARKASTELUA

Vanhempien kokemukset huostaanotoista olivat yksilöllisiä ja ne herättivät paljon tunteita. Huostaanotolta ei voitu välttyä vanhempien senhetkisessä elämäntilanteessa. Kaikkein haastavimpia ja herkimpiä huostaanoton onnistumisen mittareita ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä työntekijöiden tunteet (Taskinen & Törrönen 2004, 17). Erilaisista negatiivisista tunteista huolimatta tänä päivänä vanhemmat ovat hyväksyneet huostaanoton.

Huostaanoton kokeneiden vanhempien kanssa työskenneltäessä on tärkeää, että vanhemmat tuntevat tulleen kuulluiksi ja ymmärretyiksi. Heidän tulisi voida olla aidosti mukana suunnittelemassa ja hyväksymässä asiakassuunnitelmaa. (Taskinen & Törrönen 2004, 17.) Tutkimuksemme tuloksista käy ilmi, että ensimmäisiä asiakassuunnitelmia laadittaessa vanhemmat olivat hämillään tilanteesta eivätkä tienneet, mistä asioista heidän pitäisi huolehtia. Näin ollen voisi ajatella, että vanhemmat hyötyisivät omasta tukihenkilöstä tai työntekijästä, joka kävisi asioita heidän kanssaan läpi. Tämä työntekijä ei välttämättä olisi sosiaalityöntekijä vaan esimerkiksi kolmannelta sektorilta. Haastateltavistamme ne, joilla oli asiakassuunnitelmapalaverissa oma tukihenkilö mukana, olivat kokeneet sen hyväksi. Mielestämme on hyvä, että nykypäivänä on esimerkiksi projekteja, jotka työskentelevät huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa. Aina eivät sosiaalityöntekijät ole vanhemmille edes paras tuki, koska yhteistyö vanhempien kanssa saattaa olla vaikeaa vanhempien huostaanoton tehnyttä sosiaalityöntekijää kohtaan tunteman luottamuspulan vuoksi (Taskinen & Törrönen 2004, 15).

Tuloksista käy ilmi, että huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempiansa välinen yhteydenpito toteutuu, kuten asiakassuunnitelmaan on kirjattu. Tapaamiset toteutuvat 1–2 kertaa kuukaudessa ja tapaamispaikkoja ovat sijaisperheet, biologisten vanhempien kodit ja valvottu tapaamispaikka. Aloittaessamme tutkimusta ajattelimme, että koska kohderyhmämme on alle 8-vuotiaiden lasten vanhemmat, puheluita, kirjeitä ja sähköposteja ei käytettäisi yhteydenpitoon runsaasti. Tämä pitikin paikkansa. Tapaamisissa tärkeimmäksi asiaksi muodostuu tavallisen arjen jakaminen lapsen kanssa.

Työskennellessämme lastensuojelun kentällä olemme huomanneet, että isät usein puuttuvat huostaanotettujen lasten elämästä. Tämän tutkimuksen mukaan äidit ja heidän sukunsa pitävät yhteyttä lapsiin, mutta isät ja heidän sukunsa eivät kovin usein osallistu yhteydenpitoon. Sinkkonen (1998, 220–222) on pohtinut syitä, jotka vaikuttavat isien katoamiseen lastensa elämästä. Hänen mukaansa osa isistä on alkoholisoituneita ja syrjäytyneitä tai kypsymättömiä ja epävakaisissa ihmissuhteissa eläviä. Osa isistä välittää kuitenkin aidosti lapsistaan, mutta pysyttelee kaukana heistä torjuen näin ahdistustaan ja ikäväänsä. Haastateltavistamme kaikki, jotka mainitsivat lastensa isän, kertoivat hänellä ainakin joskus olleen mielenterveys- tai päihdeongelmia.

Halusimme tutkia sitä, kuinka yhteydenpito onnistuu niiden vanhempien ja lasten välillä, joilla huostaanotosta on kulunut ainakin kaksi vuotta. Ajattelimme, että tässä ajassa kokemuksia yhteydenpidosta olisi ehtinyt syntyä ja vanhemmilla olisi ollut aikaa käsitellä huostaanoton nostattamia tunteita. Tuloksista käy ilmi, että vanhemmat tarvitsevat aikaa hyväksyäkseen heitä kohdanneen kriisin ja työstääkseen asiaa. Huostaanottoon johtaneissa tilanteissa ei ole mahdollista välttää ristiriitoja, epätoivoa ja hätää, mutta niiden hoitaminen on välttämätöntä (Taskinen & Törrönen 2004, 17). Tulokset osoittavat, että saman kokeneiden ihmisten ja läheisten merkitys tunteiden käsittelyssä on äärimmäisen tärkeää.

Yhteydenpitoa helpottavia ja vaikeuttavia asioita kysyttäessä vanhemmat nostivat tärkeimmäksi asiaksi toimivan yhteistyön sijaisvanhempien kanssa. Edellytyksenä hyvän yhteistyön syntymiselle on, että sijaisvanhemmat eivät syyllistä vanhempia ja he kohtelevat heitä tasa-arvoisina kasvattajina sekä se, että kaikki osapuolet ovat hyväksyneet sijoituksen. Tämä auttaa luottamuksellisen suhteen syntymistä vanhempien ja sijaisvanhempien välillä. Myös se, että sosiaalityöntekijä hyväksyy vanhempien tavan hoitaa tapaamisiin liittyvät asiat suoraan sijaisvanhempien kanssa, helpottaa yhteydenpitoa. Lapsen tai biologisen vanhemman käsittelemättömät tunteet vaikeuttavat yhteydenpitoa. Sijaisperheen ja sosiaalityöntekijän joustamattomuus omalta osaltaan nostavat vanhemman kynnystä ottaa yhteyttä lapseen.

Tulosten mukaan vanhemmat haluavat olla lastensa elämässä mukana. Heille on tärkeää, että he jakavat vanhemman roolin sijaisvanhempien kanssa sekä saavat olla päättämässä lastensa asioista. Sijoituksen aikana on erityisen tärkeää, että lapsella säilyy vah-

va yhteys biologiseen vanhempaan. Se helpottaa myöhemmin mahdollista perheen yhdistämistä. Käytännössä ristiriitaa saattaa kuitenkin aiheuttaa se, että lapsi on kiintynyt sijaisvanhempiinsa varsinkin, jos huostaanotto on kestänyt pitkään. Lapsen edun mukaista ei ole erottaa häntä läheisiksi tulleista ihmisistä, jos vanhemmat ovat jääneet vieraisiksi. (Taskinen & Törrönen 2004, 15.) Vanhempien vastaukset osoittavat, että tärkeintä heille on lapsen etu, eikä sitä haluta vaarantaa purkamalla sijoitusta tilanteessa, jossa se ei lapselle ole paras mahdollinen vaihtoehto.

Työntekijöiden vaihtuvuus sosiaalityössä on viime aikoina ollut suurta ja tällöin työssä korostuu dokumentoinnin ja suunnitelmallisen työskentelyn tärkeys (Heino, Korhonen & Possauner 2004, 65). Tämä käy ilmi myös tuloksistamme. Perheet joutuvat kohtaamaan uuden sosiaalityöntekijän jopa muutamien kuukausien välein. Heistä on turhauttavaa käydä läpi historiaansa jälleen uuden työntekijän kanssa. Vanhemmat kokevat, että kiireen vuoksi sosiaalityöntekijällä ei ole aikaa perehtyä heidän asioihinsa.

Vanhemmat kaipaavat luottamuksellista suhdetta sosiaalityöntekijänsä kanssa. Tämän suhteen syntymistä edistää se, että vanhemmat huomioidaan yksilöllisesti ja sosiaalityöntekijän työskentely lähtee asiakkaan omista tarpeista. Nykyiset työmuodot eivätkä lastensuojelun työntekijöiden voimavarat välttämättä riitä tukemaan vanhempia huostaanoton jälkeen, mikä vaikuttaa siihen, ettei vanhempien ole helppoa muuttaa omaa elämäänsä (Taskinen & Törrönen 2004, 15). Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös New Yorkissa ja Chicagossa tehdyssä tutkimuksessa, jossa haastateltiin lastensuojelun työntekijöitä lastensuojelujärjestelmän toimivuudesta. Tuloksista käy ilmi, että resurssipulan takia asiakkaiden palvelu on puutteellista ja biologisille vanhemmille asetetaan tavoitteita, joita he eivät pysty saavuttamaan. (Zell 2006, 94.)

11 POHDINTA

Tutkimuksen lähtökohtana oli oma mielenkiintomme asiaa kohtaan. Se vaikutti työkentelyn mielekkyyteen. Tutkimuksen aikana pohdimme sen hyötyä ja eettisyyttä sekä vanhempien asemaa lastensuojelussa.

11.1 Eettisyys tutkimuksessamme

Ihmisille tulee antaa mahdollisuus päättää, osallistuvatko he tutkimukseen. Näin kunnioitetaan heidän itsemääräämisoikeuttaan. Jotta he voisivat tehdä päätöksen, tulee heillä olla riittävästi tietoa tutkimuksesta, sen toteuttajista ja käyttötarkoituksesta sekä siitä, mitä osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa. Hyvien tieteellisten käytäntöjen kannalta tutkittavien informoinnilla on suuri merkitys. (Kuula 2006, 60–62.) Tutkimusluvan saatamme lähetimme sosiaalitoimiston kautta kaikille kohderyhmään kuuluville vanhemmille kirjeen, jossa kerroimme itsestämme ja tutkimuksesta sekä siitä, ettemme tiedä vielä kenenkään henkilötietoja. Pyysimme heitä ottamaan yhteyttä meihin tai vaihtoehtoisesti omiin sosiaalityöntekijöihinsä, joita olimme myös informoineet kirjeellä tutkimuksestamme. Puhelimessa kerroimme tutkimusentekopaikan valinnasta ja painotimme luottamuksellisuutta sekä sovimme ajankohdan, joka kävi molemmille osapuolille. Tutkimustilanteen alussa kerroimme vielä haastattelun teemat ja paljonko aikaa olimme haastatteluun varanneet.

Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa yleensä mainitaan Hirsjärven & Hurmeen (2000, 20) mukaan tärkeimpinä eettisinä periaatteina informointiin perustuva suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys. Myös litteroinnin kohdalla on esillä luottamuksellisuus sekä kysymys siitä, miten uskollisesti kirjallinen litterointi tehdään. Tutkimuksessa yksityisyyden kunnioittaminen tarkoittaa, että ihmisillä tulee olla oikeus itsemäärittää mitä tietojaan he antavat tutkimuskäyttöön sekä sitä, että tutkimustekstit kirjoitetaan niin, ettei yksittäisiä ihmisiä voi tunnistaa (Kuula 2006, 64). Litteroidessamme keksimme haastateltaville peitenimet ja varoimme kirjoittamasta esimerkiksi paikkakuntien nimiä, jotta mistään ei voisi tunnistaa henkilöitä. Kertoessamme haastateltaville tutkimuksestamme ja aiheestamme painotimme sitä, että jokainen voi itse kertoa mitä

aiheesta haluaa tai jättää asioita kertomatta. Tulosten analysoinnin ja johtopäätösten kirjoittamisen jälkeen tuhosimme sekä nauhat että litteroidut haastattelumateriaalit asianmukaisesti.

Tutkimusetiikassa suunnitelman eettisenä sisältönä pidetään sitä, että saadaan kohteena olevien henkilöiden suostumus, taataan luottamuksellisuus ja harkitaan mahdollisia tutkimuksesta aiheutuvia seurauksia kohdehenkilöille. Huomioon tulisi myös ottaa, mitä itse haastattelutilanne voi aiheuttaa haastateltaville, esimerkiksi stressiä haastattelun kuluessa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 20.) Vahingon välttämisen normi on mukana ihmistieteiden eettisissä ohjeissa. Tutkittaville saattaa aiheutua sosiaalisia tai henkisiä vahinkoja, joiden välttämiseen kuuluu olennaisesti tutkittavien kunnioittaminen vuorovaikutustilanteissa. (Kuula 2006, 61–62.) Aiheemme oli arka ja monenlaisia tunteita pintaan nostattava. Pohdimme, kuinka vanhemmat kokevat sen, että heille entuudestaan tuntemattomat haastattelijat tulevat ja kyselevät aiheista, jotka ovat kipeitä ja kenties vielä jollakin tasolla käsittelemättömiä. Useilla lastensuojelun asiakasperheillä on mielenterveys- ja päihdeongelmia ja meitä huolestutti se, pahentaako asioiden läpikäyminen haastateltavien mahdollisia ongelmia. Koska osallistuminen oli vapaaehtoista ja vanhemmat itse ottivat meihin yhteyttä tai antoivat luvan yhteystietojensa välittämiseen meille, mielestämme emme kuitenkaan toimineet eettisesti arveluttavasti.

11.2 Opinnäytetyöprosessin tarkastelua

Aloittaessamme tutkimusta meillä oli tarkoituksena haastatella ainakin kymmentä vanhempaa. Haastateltavien löytäminen osoittautui vaikeammaksi kuin olimme ajatelleet. Sosiaalitoimiston kautta lähetettiin kohderyhmään sopiville vanhemmille kirje kaksi kertaa. Vain muutama vanhempi otti meihin yhteyttä kirjeen saatuaan. Yhteistyössä mukana olleen projektin kautta saimme täydennystä haastateltavien joukkoomme. Yritimme myös vertailla sosiaalityöntekijöiden ajatuksia yhteydenpidosta vanhempien kokemuksiin. Kysely sosiaalityöntekijöille ei kuitenkaan tuottanut aineistoa. Pienten vastoinkäymisten takia haastatteluihin ja aineiston analysointiin varattu aika venyi, mutta koko tutkimukseen varattu aika pysyi samana.

Yhteistyömme koko tutkimuksen ajan sujui hyvin. Kokemusta yhteistyöstä toistemme kanssa meillä oli melkein koko opiskeluajalta, ja tunsimme etukäteen toistemme työskentelytavat. Pystyimme helposti motivoimaan ja tukemaan toinen toisiamme tarpeen tullen. Luottamus toisiimme oli myös suuri. Koimme hyväksi sen, että meitä oli tutkimusta tekemässä kolme henkilöä. Näin saimme erilaisia näkökulmia asioihin ja pystyimme jakamaan vastuuta useamman ihmisen kesken. Osasimme tarpeen tullen ottaa etäisyyttä työhön ja jatkaa sitä taas paremmalla motivaatiolla.

Koemme tutkimuksemme tarpeelliseksi, koska tuoreita tutkimuksia huostaanotettujen lasten ja vanhempien välisestä yhteydenpidosta ei ole. Usein lastensuojelussa lapsen asia on esillä, mutta mielestämme on tärkeää, että myös vanhempien kokemukset pääsevät esille. Vaikka tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan suurempaa joukkoa, antaa tutkimus silti uutta tietoa vanhempien kokemuksista ja siitä on hyötyä sekä meille että muille lastensuojelun parissa työskenteleville oman työskentelyn kehittämiseksi. Haastetta työskentelyyn toi se, että uusi lastensuojelulaki tuli voimaan tutkimuksen tekemisen aikana ja esimerkiksi osa käsitteistä vaihtui. Teoriatietoa etsiessämme olimme tarkkoja siitä, että lakitekstiä sisältävät lähteet pohjautuvat uuteen lastensuojelulakiin. Kirjoittaessa huomasimme, että lastensuojelusta on paljon vanhaa ja uudempaa kirjallisuutta. Ensisijaisesti pyrimme löytämään ja käyttämään uusia lähteitä. Koska löysimme juuri omaan aiheeseemme liittyvää tutkimustietoa, on mukana muutama vanhempi lähde.

Pidämme tärkeänä, että tulevaisuudessa tutkittaisiin sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä vanhempien tukemisesta yhteydenpitoon liittyvissä asioissa. Jatkotutkimuksissa aihetta voisi tutkia esimerkiksi lasten näkökulmasta. Mielenkiintoista olisi myös tietää, miten yhteydenpito vanhempien mielestä onnistuu, kun huostaanotosta on kulunut enemmän aikaa, esimerkiksi 5–10 vuotta.

Haluamme kiittää kanssamme työskennelleitä tahoja. Keski-Suomen lastensuojelun kehittämissyksikön kehittäjäsosiaalityöntekijä Riitta Siekkinen, Jyväskylän kaupungin sijaishuollon tuen ja seurannan yksikkö sekä Jyväskylän Katulähetys ry:n Perhepolku-projekti ovat tehneet kanssamme yhteistyötä ja omalta osaltaan auttaneet meitä tutkimuksen edistymisessä sekä haastateltavien etsimisessä. Kiitämme myös työtämme ohjannutta lehtori Tuomo Lyhtyä, joka auttoi meitä eteenpäin tutkimuksemme eri vaiheis-

sa ja toi esiin erilaisia näkökulmia. Erityisesti haluamme kiittää kaikkia haastattelemiimme vanhempia, jotka halusivat jakaa kokemuksensa tunteita herättävästä ja arasta aiheesta ja näin mahdollistivat tämän tutkimuksen tekemisen.

Huostaanotto herättää aina voimakkaita ja ristiriitaisia tunteita. Tutkimuksen tekemisen aikana nousi esille se, että huostaanotettujen lasten vanhemmat tarvitsevat yksilöllistä tukea yhteydenpidon turvaamiseksi. Vaikka lastensuojelussa on kyse lasten hyvinvoinnista, ei saisi unohtaa pitkäjänteistä työskentelyä biologisten vanhempien kanssa. Jokainen vanhempi tuntee riittämättömyyttä ja syyllisyyttä asioista joita on joskus tapahtunut. Tunnekuohujen keskellä oleva vanhempi saattaa nähdä asian vain omalta kannaltaan, mutta hänen kanssaan tulisi työskennellä empaattisella ja kunnioittavalla työotteella. Tukemalla vanhempia riittävästi varmistetaan se, että kynnyksellinen yhteydenpito säilyy matalana. On kaikkien osapuolten etu, että yhteydenpito lasten ja vanhempien välillä toteutuu. Aina yhteistyö sosiaalityöntekijöiden tai sijaisvanhempien kanssa ei ole helppoa. Vanhemmat eivät voi muuttaa menneisyyttään, mutta he voivat toimia tulevaisuudessa toisin. Kuten erään vanhemman sanoista käy ilmi, toive lapsen parhaasta menee kaiken edelle.

”Kun vaan kaikki niin kun ihan oikeesti ajattelis tätä huostaanottoa, et se laps on kun kukannuppu siellä keskellä. Kaiken pitäis lähteä sieltä miettien mikä on sille lapselle parasta - - on kysymys siitä pienestä ihmisestä.”

LÄHTEET

- Aaltonen, Anna-Kaisa 2004. Lapsen tapaamisoikeus tuomioistuinten todellisuudessa. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.)Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 58–75.
- Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo 1999. Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Alasuutari, Maarit 2003. Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Einemäki, Pekka & Zahabi, Toini 1996. Perhehoitoon sijoitettujen lasten yhteydenpito biologiseen sukuunsa. Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja 6. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja 2004. Pelkoa, hämmennystä, iloa – lapsen asema valvotuissa tapaamisissa. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.)Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 31–55.
- Heino, Tarja; Korhonen, Liisa & Possauner, Monika 2004. Läheisneuvonpito. Teoksessa J.P. Roos (toim.) Huostaanottokirja. Turku: Design Nurmisaari, 54–74.
- Hiltunen, Tarja 2005. Äitien voimaantuminen lasten huostaanoton jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma. Viitattu 6.8.2008. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/8895/URN_NBN_fi_jyu-2005225.pdf?sequence=1
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita.13.,osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hokkanen, Tiina 2005. Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 267. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Huttunen, Jouko 2001. Isänä olemisen uudet suunnat: hoiva-isiä, etäi-isiä ja ero-isiä. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Hämäläinen, Helena 1998. Perhehoito. Sijaisvanhemman käsikirja. Jyväskylä: Perhehoitoliitto ry.
- Jallinoja, Riitta 2000. Perheen aika. Helsinki: Otava.
- Jokimies, Päivi 2001. Perhetyössä esiin nousevat tunteet. Teoksessa Mari Rautiainen (toim.) Vanhemmuuden roolikartta: käyttäjän opas. Syvennä ja sovela. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 72–77.
- Jokinen, Juha 2004. Kriisityön kehittäminen huostaanotossa, kartoitusta ja kehittämistarpeita. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Viitattu 23.12.2007. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/74efa068-e5b4-48c7-9286-e7e3df7d5dd3/Kriisity%C3%B6%20huostaanotossa.pdf>. Tuloste tekijän hallussa.
- Jämsä, Juha 2004. Isä, joka on homo. Homouden, mieheyden ja vanhemmuuden puhe- tapoja. Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 223–242.
- Kristeri, Irene 2002. Vahvaan vanhemmuuteen. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kronqvist, Eeva-Liisa & Pulkkinen, Minna-Leena 2007. Kehityopsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY.
- Kujala, Virpi 2003a. Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Eevan perhe -projekti. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Kujala, Virpi 2003b. Sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tukeminen. Viitattu 23.12.2007. http://www.ecredo.fi/sininauhaliitto/data/liitteet/eep_opas_biologisten_vanhempien_tukeminen.pdf. Tuloste tekijän hallussa.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni 2004. Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisissa marginaaleissa. Helsinki: Gaudeamus, 98–114.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

- Kähkönen, Päivi 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kähkönen, Päivi 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskus.
- Laine, Timo 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola ja Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-instituutin julkaisuja 3. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.
- Lastensuojelulaki 417/2007, 13.4.2007. Valtion säädöstietopankki. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 22.8.2008.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki>
- Lastensuojelun Keskusliitto i.a. Lastensuojelu ja sijaishuolto. Viitattu 9.1.2008.
http://www.lskl.fi/showPage.php?page_id=84). Tuloste tekijän hallussa.
- Lastensuojelun Keskusliitto 2003. Kuka päättää valvotuista tapaamisista? Viitattu 15.6.2008.
http://www.lskl.fi/showPage.php?page_id=39&submit=displayDoc&documentId=34. Tuloste tekijän hallussa.
- Lehtovirta, Erika & Viljanen, Merja 2007. Huostaanotosta huolimatta - tietoa ja tukea huostaanotettujen lasten vanhemmille. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Diak Etelä, Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 6.8.2008.
http://kirjastot.diak.fi/files/diak_lib/Helsinki2007/02129a_Lehtovirta5954.pdf
- Lönnqvist, Jouko 2005. Kriisi-intervention yleiset periaatteet. Viitattu 9.3.2008.
http://www.ktl.fi/portal/suomi/osiot/pressihuone/ajankohtaista/traumaattisen_psykkisen_kriisin_kohtaaminen/. Tuloste tekijän hallussa.
- Mahkonen, Sami 2003. Lastensuojeluilmoitus. Helsinki: Edita.
- Metsämuuronen, Jari 2000. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. Helsinki: Methelp.

- Möller, Sointu 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartointus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Nousiainen, Kirsi 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhin 89. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Nummela, Tiina 2007. Huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu – tutkielma. Viitattu 6.8.2008. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02031.pdf>
- Nätkin, Ritva 1997. Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Helsinki: Gaudeamus.
- Oranen, Mikko (toim.) 2001. Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Paajanen, Pirjo 2007. Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Perhebarometri 2007. Katsaus-
sia/Väestöntutkimuslaitos E30. Helsinki: Väestöliitto.
- Perhehoitoliitto ry i.a. Perhehoidon tukimuodot ja perhehoitajien tukeminen. Viitattu 4.9.2008. <http://www.perhehoitoliitto.fi/perhehoito/suomessa/4.htm>. Tuloste tekijän hallussa.
- Pesäpuu ry i.a. PRIDE -valmennus i.a. Viitattu 4.9.2008.
<http://www.pesapuu.fi/index.phtml?s=475>. Tuloste tekijän hallussa.
- Poutanen, Heidi & Verkka, Virve 2006. Lähityöntekijä tukee vanhempia. Dialogi (8), 18-19.
- Pösö, Tarja 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Ullamaija Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–212.
- Rautakorpi, Sonja 2007. Äiti ja lapsen huostaanotto – Äitien kokemuksia lapsen huostaanotto-prosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, sosiaalityö. Pro gradu – tutkielma. Viitattu 7.1.2008. http://thesis.jyu.fi/07/URN_NBN_fi_jyu-2007478.pdf
- Rutter, Barbara A. 1998. Perhehoito. Vanhemman käsikirja. Jyväskylä: Perhehoitoliitto ry.
- Räty, Tapio 2004. Lapsen huostaanotto. Perusteet ja oikeusvaikutukset. Teoksessa J.P. Roos (toim.) Huostaanottokirja. Turku: Design Nurmisaari, 21–33.

- Saari, Salli 2003. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. 3., uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- Salo, Saara 2003. Kiintymyssuhteen merkitys elämänkaaren aikana. Teoksessa Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 44–77.
- Schmitt, Florence 2003. Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa Jari Sinkkonen (toim.) Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Helsinki: WSOY, 298–326.
- Siekkinen, Riitta 2008. Kehittäjäsosiaalityöntekijä, Keski-Suomen lastensuojelun kehittämisyksikkö. Jyväskylä. Henkilökohtainen tiedonanto, haastattelu 3.9.
- Sinkkonen, Jari 1998. Yhdessä isän kanssa. Helsinki: WSOY.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2006. Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. Selvityksiä 25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Taskinen, Sirpa (toim.) 1999. Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita 33. Helsinki: Stakes.
- Taskinen, Sirpa 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Oppaita 46. Helsinki: Stakes.
- Taskinen, Sirpa 2008. Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Oppaita 65. Helsinki: Stakes.
- Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta 2004. Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa J.P. Roos (toim.) Huostaanottokirja. Turku: Design Nurmisaari, 12–20.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, Maritta 2004. Elämää huostaanoton jälkeen – lastenkodissa. Teoksessa J.P. Roos (toim.). Huostaanottokirja. Turku: Design Nurmisaari, 120–130.
- Uotinen, Sami 2007. Lastensuojelulaki. Teoksessa Sosiaalipalvelujen ja -etuuksien lainsäädäntö. Helsinki: Edita, 84–86.
- Valkonen, Leena 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.
- Vilkko-Riihelä, Anneli & Laine, Vesa 2005. Mielen maailma 2. Kehityspsykologia. Helsinki: WSOY.

- Vuori, Jaana 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Yliopistopaino Oy.
- Vuori, Jaana 2004. Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Ilana Aalto & Jani Ko-
lehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere:
Vastapaino, 29–63.
- Zell, Maristela C. 2006. Child Welfare Workers: Who they are and how they view the
child welfare system? Child Welfare. 85 (1), 83-103. Viitattu 6.8.2008.
Saatavissa <http://www.nelliportaali.fi>. Tuloste tekijän hallussa.

LIITE 1: Kirje vanhemmille

ARVOISA VASTAANOTTAJA

Emme tiedä Teidän yhteystietojanne tai nimeänne. Tämä kirje tulee Teille sosiaalityöntekijänne välityksellä. Olemme pyytäneet häntä välittämään tämän kirjeen Teille, koska sovitte kohderyhmäämme. Pyydämme, että luette tämän kirjeen ja jos kiinnostutte asiasta, otatte yhteyttä joko meihin tai sosiaalityöntekijäämme.

Olemme kolme sosionomi (AMK) -opiskelijaa Diakonia-ammattikorkeakoulun Pieksämäen yksiköstä. Valmistumme syksyllä 2008 ja teemme opinnäytetyötä huostaanotettujen lasten ja heidän vanhempiensa välisestä yhteydenpidosta. Haluamme tutkia nimenomaan biologisten vanhempien näkökulmaa ja antaa heille mahdollisuuden saada äänensä kuuluville. Etsimme tutkimukseemme vanhempia, joiden alle 8-vuotias lapsi on ollut sijoitettuna sijaisperheeseen tai ammatilliseen perhekotiin vähintään kahden vuoden ajan.

Suoritamme tutkimuksemme teemahaastatteluna ja tutkimukseen haetaan vanhempia Jyväskylästä. Nauhoitamme haastattelut, jotta keskustelut on helpompi jälkikäteen analysoida. Aineiston analysoinnin jälkeen kaikki haastattelumateriaali hävitetään asianmukaisesti. Myös tulosten julkaisussa pidetään huoli siitä, ettei niistä voi tunnistaa ketään yksittäistä henkilöä. Tutkimukseen voi osallistua halutessaan myös täysin nimettömänä, sopimalla haastatteluajan sosiaalityöntekijän välityksellä.

Kiitos, että saimme viedä hetkisen aikaanne. Jos kiinnostuitte asiasta ja haluatte olla omalta osaltanne mukana tutkimuksessa tai saada siitä lisätietoja, voitte ottaa yhteyttä meihin tai sosiaalityöntekijäämme.

Ystävällisin terveisin

Kirsi Heliävirta, Mari Jämsén ja Tanja Kiiskinen

LIITE 2: Haastattelurunko

HUOSTAANOTTO JA HUOLTOSUUNNITELMA

1. Kertokaa lyhyesti perheestänne.
2. Mitkä syyt johtivat huostaanottoon ja koitteko ne aiheellisiksi?
 - ◆ Oliko huostaanotto tahdonvastainen?
3. Oletteko nyt hyväksynyt huostaanoton ja sen perustelut?
 - ◆ Jos ette, niin miksi ette?
4. Millaisia tunteita huostaanottoprosessi herätti aluksi ja millaisia tunteenne ovat nyt? Onko teillä ollut mahdollisuuksia käydä näitä tunteita läpi?
 - ◆ Jos, niin kenen kanssa?
5. Mitä huoltosuunnitelmaan on kirjattu yhteydenpidosta teidän ja lastenne välillä?
 - ◆ Olitteko läsnä huoltosuunnitelmaa laadittaessa ja koitteko äänenne tulleen kuuluville?
 - ◆ Oletteko tyytyväinen siihen, mitä huoltosuunnitelmaan on kirjattu yhteydenpidosta?
 - ◆ Kuka päättää milloin ja missä tapaatte?
6. Toteutuuko yhteydenpito huoltosuunnitelmaan kirjatulla tavalla?
7. Ovatko tapaamiset valvottuja?

YHTEYDENPITO JA TAPAAMISET

8. Miten usein tapaatte, missä tapaatte ja mitä teette?
9. Millaisia muita yhteydenpitotapoja lapsenne kanssa käytätte?
10. Keitä perheestänne on tapaamisissa mukana?
 - ◆ Vaihtelevatko osallistujat, miksi?
11. Pitävätkö muut perheenjäsenet yhteyttä? Miten, kuinka usein?
12. Mitkä asiat helpottavat yhteydenpitoa? Esimerkiksi oma asenne, lapsen asenne, sosiaalityöntekijä, sijaisperhe, käytännöt, jne.
13. Mitkä asiat vaikeuttavat yhteydenpitoa? Esimerkiksi oma asenne, lapsen asenne, sosiaalityöntekijä, sijaisperhe, käytännöt, jne.
14. Millaisia tunteita yhteydenpito/tapaamiset herättävät?

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI

15. Onko teillä nyt sama sosiaalityöntekijä joka teki huostaanottopäätöksen?
 - ◆ Jos eri, miksi työntekijä on vaihtunut ja onko vaihdoksella ollut vaikutuksia yhteistyöhön?
16. Millaista tukea sosiaalityöntekijä tarjoaa perheellenne? Esimerkiksi aikaa keskusteluille, mahdollisuutta käsitellä vaikeita tunteita, konkreettisia neuvoja, ohjausta tarvittaviin palveluihin, jne.
 - ◆ Esimerkiksi tapaamisen jälkeen.
17. Millaisia tunteita sosiaalityöntekijän toiminta teissä herättää?
18. Tuleeko mieleenne vielä jotain yhteydenpitoon liittyvää josta haluaisitte kertoa?